

Jongeren & klimaat

Onlosmakelijk met elkaar verbonden

Van zuipkeet naar raadszaal

Jesse Looijenga is de jongste politicus
van Friesland

Nb

Draak van een uitdaging

Neem jongeren serieus

Gouden formule

De groene Graanrepubliek
opent in december

Vooraf

Gezocht: 0,7 aardbol

Wat was het weer een warme, droge zomer. Nu we de klimaatverandering letterlijk voelen, wordt het steeds lastiger oogkleppen op te zetten en te doen alsof er niks aan de hand is. Zeker voor jongeren, onder wie ikzelf ook val, want het gaat om onze toekomst.

Ik doe mijn uiterste best om een goede aardbewoner te zijn, hoe moeilijk dat ook is. Met mijn veganistische dieet doe ik al een hoop minder kwaad en met elke keuze die ik maak, neem ik duurzaamheid mee in mijn afweging. Maar als ik mijn voetafdruk bereken, zit ik op 1,7 aardbol. Dat is een stuk beter dan de gemiddelde Nederlander, want als iedereen zo zou leven als hij zouden we namelijk 3,3 aardbollen nodig hebben voor een langdurig voortbestaan. Maar toch, het is niet voldoende. Want ook die 0,7 aardbol die ik te veel consumeer hebben we niet. Hoe je je als mens, en in het bijzonder als jongere, verhoudt tot jouw uitstoot is en blijft ontzettend lastig. Als je mensen om je heen het slechter dan jij of net zo ziet doen als jij, denk je al snel dat jij niet het probleem bent. Maar mijn logisch verstand zegt toch echt dat ook ik het niet goed genoeg doe, zolang ik nergens 0,7 aardbol op de kop weet te tikken.

Met het thema Jongeren & klimaat brengen we verschillende perspectieven van jonge mensen op de klimaatcrisis. 'Ik vind het mooi dat jongeren die dat willen er zo hard voor vechten,' zegt Jesse Looijenga, de jongste politicus van Friesland, 'maar ik heb een andere mening. Nederland is een klein land, maar wil vooroplopen wat betreft klimaat. Ik vind dat niet logisch.' Gelukkig denken de duurzame doeners die we in het zonnetje zetten daar anders over. Want zoals Vera Santing betoogt in haar essay heeft de jeugd de sleutel in handen om de crisis te lijf te gaan.

Bente van Leeuwen

redactie@noorderbreedte.nl

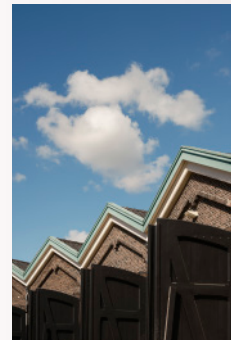
Inhoud

02

Leve de mienskip

Het verenigingsleven brokkelt af.

40

Gouden formule

De groene Graanrepubliek opent in december.

08 **Waddencorrespondent**
12 en 44 **Nieuwe Noorderlingen**

14 **Achtergrond**

38 **In de breedte**

46 **NOORDWOORD**

48 **Lezersaanbieding**

Thema: Jongeren & klimaat

19

Draak van een uitdaging

Klimaatbewuste twintiger Vera Santing betoogt dat de jeugd meer is dan 'excusjongeren'.

24

Duurzame doeners

Op creatieve wijze gaan jongeren de klimaatcrisis te lijf.

Omslagbeeld

Lieve van Meegen & Ghil de Best
© Jedidja Smalbil

26

Singularity

Noorderlicht brengt ons naar een vakantie-eiland in Noord-Duitsland.

30

Van keet naar raadszaal

Jesse Looijenga is met zijn negentien jaar de jongste politicus van Friesland.

34

Puur Nederlands product

Student Landschapsgeschiedenis Loes Rademaker schreef haar scriptie over bies.

Leve de mienskip

Verenigingen kampen met teruglopende ledentallen.
Hoewel daar op een feestelijke dag in het Friese
Eastermar niets van te merken is.

In Eastermar is het feest. Op de kermis botsen de botsauto's, maken kinderen aan elastieken enorme trampolinesprongen. Op de Elte Martens Beimastrjitte slentert een menigte langs de kraampjes met worst, wafels en broodjes warm vlees. Er zijn stands met streekproducten, sieraden en accessoires voor in huis, bordjes en kussens met 'Home' en 'Love' erop. Overal hangen vlaggetjes, overal klinkt muziek, de meeste Nederlandstalig. Er is een dweilorkest uit Drachten.

Op het centrale pleintje is de paardenmarkt gaande. Gehinnik, strobalen, de geur van paardenpoep en gebakken vis. Ondanks het vroege uur – het is zaterdagochtend half twaalf – is iedereen op het terras van Eetcafé 't Breed aan het bier. Uit de speakers komt René Froger en daarna André Hazes junior. Het is gezellig. Uit de hele omgeving zijn mensen naar het dorp aan het Burgumer Mar (Bergumermeer) toegekomen.

Achter een tafel met een kleedje en een fles berenburg erop zitten Jan Atsma en zijn volwassen kleinzoon. Atsma senior – zwart pak, klompen – is sinds 1976 marktmeester van de paardenmarkt. Dit jaar zwaait hij af. Al die jaren meegemaakt, al die paarden. Het is een kwestie van in de gaten houden, kijken of alles goed gaat. 'Je hebt met levende have te maken.'

Friese paradox

Wat ik vandaag in Eastermar (Oostermeer) meemaak, is een demonstratie van *mienskip*, de veelbezongen gemeenschapszin in Friese dorpen. Mensen knappen daar enorm van op. De laatste tijd staat de 'Friese paradox' in de belangstelling: Friesland is niet de rijkste provincie van het land, maar volgens vergelijkend welzijns-onderzoek zijn de inwoners er wel relatief gelukkig.

In Eastermar horen de mensen bij elkaar. Het is het dorp van supermodel Doutzen Kroes en van de PostcodeKanjier, de miljoenenprijs die straten splitst in winnaars en verliezers, maar Eastermar niet wist te verdelen. Jan Atsma vouwt de handen samen. 'Dat is de mentaliteit: met elkaar.' Hier weet iedereen wie je bent. Je komt elkaar tegen op de voetbalclub, in de kerk, bij de tennisvereniging, de zangvereniging, de ondernemersvereniging of een van de vele buurtverenigingen, op trouwlocatie De Hege Stins en tot slot bij uitvaartvereniging De Laatste Eer.

Bij de kraam van coöperatie Enerzzyk Eastermar in de Teye Tolstraat spreek ik Jan Willem Sietsma, drijvende kracht achter veel van het sociale leven in Eastermar. Sietsma, met sportieve pet en poloshirt, zit behalve bij de dorpscoöperatie ook bij de voetbalclub, bij de kerk, de buurtvereniging, de korfbalvereniging en nog een andere voetbalclub. Hij is directielid van een internationaal IT-bedrijf en gemeenteraadslid voor het CDA in Tietjerksteradeel.

Het jaarlijkse dorpsfeest is een hoogtepunt in het dorpsleven, 'op en top gemeenschap', zegt Sietsma. Gisterochtend is het begonnen met koffie voor de ouderen en de spelletjesochtend voor kinderen van de basisschool. 's Middags was er touwtrekken voor de buurtverenigingen, 's avonds livemuziek in de feesttent. Sietsma won de playbackshow met zijn oude buurt. Vandaag is de braderie en zo om drie uur de sigarenrookwedstrijd. Tussendoor brengt de CDA'er zijn dochter naar een fierlijepwedstrijd in Buitenpost.

'Ik geloof heilig in de coöperatieve samenleving', zegt hij, bijna ten overvloede. Mensen om hem heen vragen hem weleens waarom hij naast zijn drukke baan zoveel tijd steekt in de coöperatie en de lokale politiek. Dan kan hij wijzen op de monitoring door de coöperatie en het Fries Sociaal Planbureau van het welzijn in Eastermar, die geprint aan de kraam hangt. De dorpsbewoners geven in meerderheid aan zich gezond te voelen, niet eenzaam te zijn en genoeg tijd te hebben voor hobby's en ontspanning.

Sietsma vertelt over de collectieve zonnepanelen in Eastermar en het voornemen om in 2030 energieneutraal te zijn, hoi en hai zeggend tegen de voorbijgangers, die hij bijna allemaal kent. Eastermar is een van de negen 'bloeizones', de mooiste bloemen in het Friese geluksboeket. In de Teye Tolstraat worden paarden in wagens geladen. Het waait. Om de hoek bij de doorgaande weg, in een voortuin, zingt shantychor De Brêgesjongers. Daar komt het dweilorkest uit Drachten aan, om zo meteen spontaan een nummertje mee te blazen. Het kan niet op vandaag.

'Hoe definieer jij leefbaar?'

Het verenigingsleven is het cement van de *mienskip*, zo kun je lezen in een publicatie van het Fries Sociaal Planbureau in het blad *Sociale Vraagstukken*. Maar dat verenigingsleven brokkelt af, constateert het FSP naar aanleiding van een enquête. Het ledenaantal van gezelligheids- en sportclubs, culturele verenigingen en dorpsverenigingen slinkt, net als het aantal actieve vrijwilligers. Daarom doet het FSP suggesties voor een 'toekomstbestendig verenigingsleven', in het belang van 'betere leefbaarheid en participatie'.

Wie naar het dorpsfeest in Eastermar is geweest, leest de enquêteresultaten en de aanbevelingen met verbazing. Zo'n jaarlijks hoogtepunt is misschien niet representatief voor de rest van het jaar, maar toch: meer *mienskip* dan in Eastermar is moeilijk voorstelbaar (noch wenselijk, zou ik bijna toevoegen). Hoeveel meer participatie hebben Friese dorpen nodig? Hoe leefbaar moet het worden?

Een paar weken na het feest heb ik een videogesprek met onderzoekers Jesse David Marinus en Truus de Witte van het FSP. Marinus schreef mee aan het rapport over het verenigingsleven.

De Witte houdt zich met leefbaarheid bezig, met de vraag: wat maakt een omgeving leefbaar, en voor wie?

Friesland lijkt al leefbaar genoeg, maar, zegt De Witte, het gaat er maar net om hoe je 'leefbaar' definieert. 'Wij verstaan onder leefbaarheid dat het ergens prettig leven, wonen, werken en recreëren is. Dat is subjectief: wat voor de één leefbaar is, is voor de ander een verschrikking. Mensen met een jong gezin hebben totaal andere behoeftes dan hun oudere stad- of dorpsgenoten. "Leefbaar" is de start van een gesprek.'

'Ouderen hebben bijvoorbeeld behoefte aan een huisarts, dorpshuis en pinautomaat in de buurt,' zegt Marinus, '35- tot 49-jarigen hechten aan de aanwezigheid van sportverenigingen of een sportschool.'

Doelstelling van het FSP is een zo gelukkig mogelijk Friesland. Dat wil niet zeggen dat je iedereen tevreden kunt stellen, zegt Marinus. Dorpsbewoners waarderen andere kwaliteiten van leven dan stadsbewoners. Een andere vraag is, zegt De Witte, of geluk betekent dat je altijd honderd procent tevreden moet zijn.

Het geluk zit voor een groot deel in het gevoel dat je ergens op je plek bent. 'De Friezen hebben een relatief sterke identificatie met: wij zijn Friezen', zegt Marinus. 'Met de taal, het landschap, dat wij voor elkaar klaarstaan. Dat je boodschappen voor de buurvrouw doet als die is gevallen. Omzien naar elkaar.' Als je elkaar kent van de vereniging, is het makkelijker om elkaar ook voor andere klusjes te vragen. 'Je voelt je verbonden.'

In een eerder gesprek vergeleek Marinus Eastermar, inderdaad op en top gemeenschap, met het stillere, meer ingetogen Sumar, vijf kilometer naar het westen gelegen, onder Burgum. Voor Eastermarder begrippen is Sumar een stil dorp, wat niet betekent dat het voor de Sumarders zelf niet heerlijk rustig wonen kan zijn.

Het valt me op dat de *mienskip* van de Friese dorpen nogal eenvormig is. Op het feest in Eastermar zie je niemand met een kleurtje, geen van de letters lhtbiq komt in het straatbeeld voor. Het is op het eerste gezicht het gezamenlijke geluk van mensen die allemaal op elkaar lijken. Maar, zegt De Witte: 'Mensen hebben nooit één identiteit, maar verschillende. Er zijn altijd verschillende manieren waarop je elkaar kunt vinden: op het gebied van tuinieren, in de kerk, of misschien in je gedeelde homoseksualiteit. Als je elkaar op het ene vlak niet vindt, lukt het misschien wel op het andere. Er zijn altijd dingen die verbinden.'

Voor zover ze het kunnen betalen, zoeken mensen naar een woonomgeving waar ze de meeste van hun voorkeuren terugvinden, zegt De Witte. Dat klinkt logisch, maar als je er langer over nadenkt, komen opnieuw vragen op. Waarom zou je, als iedereen zoekt wat van zijn gading is, via het verenigingsleven de sociale cohesie willen bevorderen? Woont in Sumar een ander type mens dan in Eastermar? Of maken de mensen er alleen andere keuzes?

Vlaggetjes en fuchsia's

Terug naar die feestelijke zaterdag in juni. In Sumar is het vergeleken met Eastermar inderdaad een oase van rust. Logisch: hier is het vandaag geen feest. De parkeerplaats bij dorpshuis De Kamp is leeg. Niemand bij de sporthal of bij de kerk. Een klein groepje kinderen voetbalt op het schoolplein. Op de Greate Buorren snort een groep snorfietsers in de richting van Eastermar.

We bellen aan bij wat volgens Google het adres is van de Vereniging voor Dorpsbelangen. Maar de inmiddels ex-voorzitter heeft zijn taken om gezondheidsredenen moeten neerleggen, zegt zijn vrouw. Er is ook een Oranjevereniging, die twee weken geleden een groot dorpsfeest heeft georganiseerd. Ja, vandaag is het rustig in Sumar. De mensen zijn naar Eastermar, of naar Sumarreheide, waar het ook feest is.

In Sumarreheide, een drie kilometer naar het zuiden gelegen buurtschap, zijn inderdaad allemaal vlaggetjes aan de huizen gehangen. Op een grasveld doen mensen spelletjes: boogschieten, dingen vangen, met dingen gooien, aan dingen trekken. Er is een rodeostier en een saloontent, waarin mensen lijdansen op countrymuziek. Als de fotograaf en ik het veld oplopen, komt Anneke van der Heide van de organisatie meteen naar ons toe. 'Kan ik u helpen?'

Even later zit ik met Fred Rijpma op 'It Buortersbankje', een gisteren onthuld gemeenschapsbankje, betaald en gemaakt door de *mienskip* van Sumarreheide. Twaalf jaar geleden kwamen Rijpma en zijn vrouw hier wonen. Ze komen allebei uit een klein dorp, misten de *mienskips*-zin in forensendorp Hurdegaryp, waar ze een huis hadden gekocht. In Sumarreheide is negentig procent van de ongeveer honderd inwoners lid van de buurtvereniging.

Rijpma is vicevoorzitter. Vorig jaar gaf de buurtvereniging alle adressen een fuchsia, vertelt hij, 'om het gesprek over de heg te stimuleren': hoe het met de fuchsia gaat.

Mensen hebben tegenwoordig de neiging om zich in hun privé sfeer terug te trekken, zegt Rijpma. 'Dat vind ik jammer.' Hier in Sumarreheide is niemand anoniem. Rijpma wijst op zijn zoons, van wie er een net van de stier is gevallen en een ander hamertje-tik speelt. 'De kinderen worden opgevoed door de buurt.' Zo doen we dat hier, dat doen we hier niet. 'Als je hier komt wonen, is het duidelijk: de openbare weg is voor de kinderen. Daar hou je rekening mee.'

Als vriendjes uit Lelystad bij Rijpma's kinderen komen logeren, zeggen die later thuis: ik kan daar maar een uur per dag op de computer. Langer doen ze dat daar niet. 'Als je weg bent, past de buurman op je beesten. Andersom geef je de planten water in zijn tuin.' Vanavond gaat het hier tot in de nacht door. Niemand komt klagen, iedereen doet mee. 'Het is hier niet elke dag feest. Maar het is wel elke dag een feest om hier te wonen.' •

Waddencorrespondent

Journalist-filosoof Tjessa Riemersma volgt kritisch de ontwikkelingen in een van de mooiste maar ook kwetsbaarste gebieden van Nederland. Hij kan dit doen dankzij een samenwerking tussen de Waddenacademie en Noorderbreedte.

DROOGTE

OOK

Beeld

Reyer Boxem

RAAKT

Door de droogtes blijven de sluizen in de Afsluitdijk steeds vaker dicht, wat de Waddenzee dan berooft van zijn voornaamste zoetwaterbron. Welke gevolgen heeft dat voor de ecologie?

WADDENZEE

Afgelopen zomer was het zoveelste bewijs dat klimaatverandering niet pas in 2050, maar vandaag de dag al enorme gevolgen heeft. Overal in Europa werden hitte-records gebroken en duizenden hectare bos gingen verloren door branden. Ook Nederland had te kampen met droogte. De Rijn bestond eind juli nog uit slechts tweederde van de normale hoeveelheid water voor die tijd van het jaar, een historisch laagtepunt. Gemalen die gebouwd zijn voor uitzonderings-situaties gingen de laatste jaren vaker aan om het Westen van Nederland van voldoende zoetwater te voorzien. In het IJsselmeer werd tijdelijk meer rivierwater opgeslagen, zodat er extra water richting Friesland en Groningen kon gaan. Zo blijkt maar weer hoe afhankelijk Nederland is van zoetwater. Het volk drinkt het. De landbouw besproeit er akkers mee. De industrie gebruikt het als grondstof en koeling. En als het water van de rivieren te laag staat, komen binnenvaartschepen in de knel en krijgt blauwalg ruim baan. In 2015 was volgens Rijkswaterstaat zestien procent van de Nederlandse economie afhankelijk van zoetwater. Zoetwater is ook hard nodig om de verzilting van kustgebieden tegen te gaan. Hoewel dijken een harde grens tussen de zee en het binnenland lijken, sijpelt er ondergronds zonder onderbreking zoutwater de vastelandsgrond in. Wanneer het zoete water in de bovenste laag verdampt, krijgt het zoute grondwater de kans zich omhoog te drukken, met grote gevolgen voor landbouw en natuur. ‘De zoetwatervraag is nu al soms groter dan het aanbod’, schrijven onderzoekers van Deltares in een onlangs verschenen

rapport, gemaakt in opdracht van de Waddenacademie. In de toekomst zal dat nog veel vaker voorkomen. De klimaatcrisis zorgt voor extremer weer met langere periodes van droogte. Zoetwater dreigt daarmee een klassiek verdelingsvraagstuk te worden, dat net als stikstof de belangen van natuur, landbouw en industrie tegenover elkaar kan zetten als overheden niet op tijd ingrijpen. ‘De zoetwaterschaarste zit er keihard aan te komen’, zegt Katja Philippart, ecooloog bij het Koninklijk Nederlands Instituut voor Onderzoek der Zee (NIOZ) en directeur van de Waddenacademie. De dreiging drong in 2018 volledig tot haar door toen bij het Noord-Hollandse Andijk de drinkwatervoorziening in de knel kwam. Bijna werd het IJsselmeer daar door de droogte zouter dan toegestaan, waardoor minister Van Nieuwenhuizen zich genoodzaakt zag twee schepen in te zetten om zoetwater uit andere delen van het IJsselmeer aan te voeren. ‘Het was een wake-upcall’, zegt Philippart in haar kantoor op Texel. ‘Zulke dingen gaan nog veel vaker gebeuren.’ De grootste bondgenoot die Nederland heeft in de strijd tegen droogte en verzilting is datzelfde IJsselmeer. Hoewel de Afsluitdijk onder ecologen bekendstaat als de grootste ecologische ramp van Nederland, maakte hij van het IJsselmeer een enorm zoetwaterbassin. Daarmee spoelt bijvoorbeeld de agrarische sector de Noordelijke kleischil, een belangrijk landbouwgebied, schoon van zout. Voor een droge periode zoals afgelopen zomer kan Rijkswaterstaat tijdelijk het peil verhogen, waardoor er meer zoetwater achter de hand is. Normaal loodst het meermalen per dag zoetwater in de Waddenzee. Als Rijkswaterstaat daarmee stopt stijgt het peil. In de toekomst groeien

de periodes waarin de Waddenzee het zonder zoetwater moet stellen daardoor waarschijnlijk. Ook de Waddenzee is afhankelijk van het zoete water dat de zee bereikt via de vele kleine sluisen en vooral door de grote spuigaten in de Afsluitdijk bij Den Oever en Kornwerderzand. Dat drukte Philippart de aanwezigen op het hart tijdens een symposium over de toekomstige zoetwatervoorziening dat de Waddenacademie samen met LTO Noord voor de zomer organiseerde. Stoppen met spuien tijdens droge periodes kan gevolgen hebben voor de natuur van het Wad. Het kantoor van Philippart keek ooit uit op de Waddenzee, totdat een paar jaar terug de waterkering verhoogd moest worden. Nu zie je alleen nog een groene dijk. Vroeg in juli is het er al moeilijk uit te houden door de hitte. Philippart spreekt met voetnoten: bij iedere uitspraak trekt ze een boek uit de kast of tovert ze op haar laptop een artikel tevoorschijn ter onderbouwing. ‘Zoetwater vormt een lokstroom voor vissen in de Waddenzee’, zegt ze met een kaart van het Wad voor haar op tafel. Nederland heeft veel vissoorten die gedurende hun leven zowel in zout- als zoetwater verblijven. Die hebben het zwaar, omdat de Afsluitdijk de reis tussen de rivier en de zee nagenoeg onmogelijk maakt. Momenteel werkt Rijkswaterstaat daarom aan een vismigratierivier, een kleine open verbinding tussen het IJsselmeer en de Waddenzee waardoor vissen kunnen passeren. Toch is alleen die migratierivier niet genoeg om vissen de rivieren te doen vinden. ‘Zoetwater is een soort routekaart in de Waddenzee’, zegt Philippart. Om zich te kunnen oriënteren, volgen vissen hun neus. Al ver voor de Afsluitdijk merken ze

Katja Philippart, ecooloog bij het Koninklijk Nederlands Instituut voor Onderzoek der Zee

‘De zoetwaterschaarste zit er keihard aan te komen’

de aanwezigheid van zoetwater op in de zee, dat ze volgen tot ze het IJsselmeer bereiken. Om een fatsoenlijke lokstroom te creëren, is het spuiwater onmisbaar. ‘Er is een bepaald volume voor nodig’, zegt Philippart. Hoeveel precies is nog niet onderzocht, maar de spuigaten dichthouden bij droog weer kan ervoor zorgen dat veel vissen ondanks de migratierivier de oversteek niet weten te maken. Het zoetwater is ook belangrijk voor het voedselweb. Het brengt voedingsstoffen (fosfaten, nitraten) met zich mee waar plantaardig plankton van groeit. Dat zogeheten fytoplankton vormt de basis van de voedselpiramide. Maar ook algen die het IJsselmeerwater meebrengt,

blijken in de Waddenzee op het menu te staan. Tijdens een routine-experiment dat het tegendeel zou bewijzen, ontdekte Philippart een paar jaar geleden per ongeluk dat het dieet van nonnetjes, kokkels en Japanse oester voor de Afsluitdijk maar liefst voor vijftig procent uit zoetwateralgen bestond. ‘Als je stopt met spuien, ontnem je die de helft van hun voedsel.’ Zoetwater stuurt ook voor een deel de stromingen van water en sediment, weet fysisch geograaf Theo Gerkema van het NIOZ. ‘De zee is qua stroming ingewikkelder dan een simpele riviermonding’, zegt hij op het onderzoekschip Navicula, dat ten oosten van veerhaven Texel op het Wad drijft. ‘Het water kan hier alle kanten op.’ Daarom is het schip uitgerust met alle mogelijke sensoren. Daarmee meet de bemanning zoutwaardes, temperatuur en druk. Met geluidsmetingen traceert ze de stroming. Ieder halfuur nemen de bemanningsleden watermonsters bij het oppervlak en net boven de zeebodem, nu zo’n 25 meter onder het schip. Een collega van Gerkema laat net een aantal studenten zien hoe hij een object dat lijkt op een plastic thermofles de zee intakelt om water te verzamelen. Zand en slib moeten zich verplaatsen, wil de Waddenzee blijven voortbestaan. Naast alle voeding die ze meebrengen, zorgt de constante aanwas van nieuw sediment ervoor dat de bodem meegroeit met de zeespiegelstijging en de Wadden niet volledig onder water komen te liggen – al is de voorspelling dat het laatste op de lange termijn onvermijdelijk is. Eb en vloed, maar ook de wind zijn de grootste krachten die de stromingen op het Wad bepalen. ‘De zuidwestenwind is

dominant, dus de meeste stroming gaat naar het noordoosten’, vertelt Gerkema. ‘Maar er zijn ook jaren waarin de oostenwind veel belangrijker is.’ Voor zoetwater is een kleinere rol weggelegd. Waar het zouter water tegenkomt, ontstaat namelijk een stroming door het gewichtsverschil tussen de twee vloeistoffen. Het zoute water is zwaarder en kruipt daardoor onder het zoete water, ongeveer zoals olie en water zich in een flesje verdelen. De stroming die de samenkomst van zoet en zout veroorzaakt, is mede de oorzaak dat havens geregeld gebaggerd worden. De plekken waar zoetwater de Waddenzee binnenkomt, trekken namelijk sediment aan, door een proces dat ‘estuariene circulatie’ heet. Omdat zoetwater lichter is dan zeewater, spreidt het zich vanaf de havens uit richting de zee. Het zoute water drukt zich ondertussen onder het zoete water door richting de haven. Die onderstroom maakt daarmee de zeebodem los en trekt het zand en slib mee richting de haven.

‘Kun je wel zomaar stoppen met spuien als je voor een droge periode de nationale regenton vol wilt hebben?’, vraagt Philippart zich af. Ze zit niet graag op de stoel van de beleidsmakers, maar ziet wel vaak dat de Waddenzee in de discussie over de watervoorraad het ondergeschoven kindje is. Als Rijkswaterstaat in de komende zomers opnieuw langere periodes geen zoetwater de Waddenzee in laat stromen, heeft dat gevolgen voor het Wad. Stromingen veranderen, trekvissen raken de weg kwijt en het zeeleven heeft minder voedsel. Hoe groot die effecten zijn, en wat daarmee acceptabele ondergrenzen zijn voor de zoetwatertoevoer van het Wad is nog grotendeels onduidelijk. •

Eten, drinken, slapen. Eten, drinken, slapen. Ze leken op koeien, vindt Rashid Mostafa, dat anderhalf jaar dat ze in asielzoekerscentrum Bellingwolde verbleven. De kinderen gingen naar school, voor Mostafa en zijn vrouw Midia Allo stond het leven in de pauzestand. Het gezin leefde met tien vreemden in een huis. Met zijn viereen op een kamer. Zo stilletjes mogelijk. Niet opvallen, geen ruzie maken, je op de vlakke houden. Want in een azc is iedereen prikkelbaar en slaat de vlam snel in de pan.

In december 2015 vluchtte de Koerdische familie voor de oorlog in thuisland Syrië. De jaren ervoor woonde en werkte Mostafa vaak als kleermaker in Libanon en Turkije om zo veel mogelijk geld te verdienen voor de reis. Van de vroege ochtend tot diep in de nacht zat hij achter

de naaimachine. Nederland had de voorkeur als reisdoel: Mostafa had op een Arabische website gezien dat Nederlanders relatief positief staan tegenover buitenlanders.

Met twee kleine kinderen, en ook de vader van Rashid erbij, ging het in de winter van 2015 van Griekenland, Macedonië en Servië, via Kroatië en Oostenrijk naar een azc in de buurt van het Duitse Hannover. Voor een laatste etappe naar Nederland hadden ze net niet genoeg geld. Iemand raadde hun aan zich slapend te houden in de bus en zo passeerden ze de Nederlandse grens. Toen Rashid op zeker moment ergens het Nederlandse rood-wit-blauw zag, wist hij dat hij goed zat. Hij had de Europese vlaggen uit zijn hoofd geleerd. Toch deed hij nog een dubbelcheck: land van Van Nistelrooy, Sneijder en Robben? Yes!

Groot dromen

Twee dagen nadat in april 2017 de verblijfsvergunningen afkwamen, kregen ze al een huis toegewezen. In Eenrum.

De ouders van Rashid wonen ook in het Groningse dorp. De familie van Midia Allo is in Aleppo gebleven.

Rashid Mostafa voetbalt bij VV Usquert. Eerst zat hij bij VV Eenrum, tot die club een zaterdagclub werd. Op zaterdag werkt Mostafa. En ook op maandag tot en met vrijdag. Hij heeft een fulltime baan bij een bedrijf dat medische hulpmiddelen maakt en is een eigen atelier in kledingreparatie begonnen. Op woensdagen helpt Allo daar de klanten die kleren komen brengen of halen. Ze huren ruimte bij GoudGoed in Winsum, maar hopen eens een eigen locatie te hebben, dan kunnen ze ook vaker open.

Voor de kinderen dromen ze het grootst. Als dochter Yasmin verkondigt caissière te willen worden, zegt vader dat hij dat prachtig vindt, om werkervaring op te doen. Als einddoel voor zijn dochter ziet hij toch liever juf of dokter. Hoewel Allo vooral thuis is, gaat peuter Abdul twee

dagen per week naar de kinderopvang om een zo Nederlands mogelijk jongetje te worden.

Ze hebben alle vijf een Nederlands paspoort. Mostafa verdient aardig de kost. En de woningstichting heeft vocht- en schimmelproblemen verholpen. Tijd voor een make-over van de huurwoning. De inderhaast verzamelde tweedehands boedel van zeven jaar geleden is bijna vervangen. Een gloednieuw bankstel, tafeltjes, koffiekopjes – allemaal van een Syrische zaak in de stad. Precies hun smaak, Allo vond bij Ikea niet zulke kleine kopjes. En betaalbaar. Met heimwee naar Syrië heeft hun koopgedrag niet te maken. De klok komt gewoon van de markt hier, het tapijt van Leen Bakker en de grote televisie, afgestemd op een Arabisch YouTube-kanaal voor kinderen, van Mediamarkt.

Van Syrië missen ze alleen het eten. De bomen op straat waar je de bananen en de vijgen zo vanaf kunt plukken. Thuis is voor de Mostafa's daar waar je een goed leven hebt. Voor hen is dat Eenrum. •

Rashid Mostafa (34) en Midia Allo (29), en hun kinderen Mohammed (9), Yasmin (8) en Abdul (2)

Doen Mostafa werkt fulltime bij Uniquare in Groningen en heeft een kledingreparatie-atelier; Allo werkt eens per week in het atelier Noorderling sinds 2015

Wonen in Eenrum

Komen uit Aleppo, Syrië

de kinderen zijn geboren in respectievelijk Libanon, Turkije en Nederland

Achtergrond

Chris Zwart is eindredacteur van online magazine GRAS en freelance schrijver. Hij reflecteert op een kunstproject voor wijkvernieuwing in Groningen, waaraan hij heeft meegewerkt.

Komen, halen, gaan

Oktober 2021, een grijze donderdagochtend. Vanachter zijn raam op de eerste verdieping van een portiekflat aan de Iepenlaan in de Groningse wijk Selwerd ziet Raimond twee slungelachtige mannen over de stoep lopen. De een heeft een fotocamera om zijn nek, de ander houdt een opnameapparaat vast. Raimond buigt zich naar het raam en ziet hoe ze zijn buurvrouw aanspreken, die de hond uitlaat. Hij zucht. Alweer mensen die hier iets komen halen, die iets willen. Terwijl juist zij, de bewoners van deze schimmelige, koude huizen, degenen zijn die iets te willen hebben.

Eind 2020 kreeg Stichting Tussenland van de gemeente Groningen de opdracht vier wijkvernieuwingswijken in woord en beeld te portretteren. Theatermaker Sijas de Groot en fotograaf David Vroom waren de initiatiefnemers. Twaalf maanden in totaal trokken zij de vier wijken in, dus drie maanden per wijk. Zelf sloot ik aan als tekstschrijver. Het doel van deze opdracht was concreet: de wijkvernieuwing verbeelden en tot leven brengen aan de hand van voor elke wijk kenmerkende thematiek. Maar verder kregen we alle vrijheid.

Ons werk resulteerde in *Ik blijf hier: verhalen uit een veranderende wijk*. Onder die naam maakten we vier kranten, voor de wijken Beijum, Indische Buurt/De Hoogte, Selwerd en De Wijert. In die 'zachte atlas' staat de wijkvernieuwing soms op de achtergrond en soms duidelijk op de voorgrond. De kranten zijn

bedoeld voor iedereen die met de vier wijken te maken heeft, van beleidsmaker tot bewoner. We wilden ons niet gedragen als buitenstaanders die komen, halen en weer weggaan, maar het pad dat we betraden bleek soms glibberig te zijn.

Open

In anderhalf jaar tijd ontmoetten we meer dan tweehonderd mensen, in woonkamers, wijkcentra en op straat. Soms spontaan, soms op afspraak. We spraken bewoners en middenstanders, maar bijvoorbeeld ook projectleiders van de gemeente, stedenbouwkundigen, verkeerskundigen, ervaringsdeskundigen op het gebied van armoede, corporatiemedewerkers, energiecoaches en docenten.

De gesprekken leverden ons waardevolle grondstoffen voor het eindproduct. We maakten verbinding, simpelweg door mensen te vragen hoe het met hen ging en hoe ze hun omgeving beleefden.

Naast deze verbindingen met mensen met wie wij zelf in gesprek gingen, brachten we ook connecties tussen anderen tot stand, bijvoorbeeld door iemand te vertellen wat we van een buurtgenoot hadden gehoord. Dat was soms een praktische tip over hoe je omgaat met een slecht geïsoleerde woning, een andere keer ging het over een initiatief in de buurt. Dat het fysieke resultaat een serie van vier kranten zou worden, stond vooraf niet vast. Eigenlijk kon alles. Sparringpartners Hans Gerritsen en Pascal Rumph, ontwerpers van Bureau Reng, waren vanaf het begin

Beeld

David Vroom

Hebben bewoners van wijkvernieuwingswijken er iets aan als buitenstaanders hun komen vertellen wat hun wijk zo bijzonder maakt?

ons klankbord. Uiteindelijk kozen we er samen voor om als reactie op het vluchtige karakter van deze tijd iets te maken wat niet in een kwartier te lezen is en waarvoor je letterlijk even moet gaan zitten.

Zachte informatie

De grote hoeveelheid zachte informatie die we in anderhalf jaar ophaalden is waardevol, voor onszelf en voor onze opdrachtgever. Sommige dingen krijg je niet uit mensen als je op officiële wijze informatie komt halen. Wat terloops verteld wordt kan aanzetten tot reflectie, verheldering of inspiratie bij de manier waarop je werkt of je tot je buurt verhoudt. De gesprekken die wij voerden, hoefden geen concreet resultaat te hebben en we hadden geen afvinklijst bij ons. We konden de tijd nemen voor de mensen die we ontmoetten, juist omdat dit een kunstproject was. Door de verhalen en foto's in onze kranten zien mensen hun omgeving met een andere blik, en wordt het alledaagse bijzonder. 'Ik woon al heel lang in Selwerd, en jullie hebben de persoonlijkheid van de wijk goed gezien én weergegeven', schreef een bewoner.

Andere wijkbewoners daarentegen vonden het onzin dat de gemeente geld had uitgegeven aan zo'n kunstproject. Sommigen vonden dat er veel te veel tekst in de krant stond. Een vrouw hield op Facebook een lang betoog met als kern dat wij vooral niet moesten denken dat we wel eventjes het verhaal van haar wijk konden komen vertellen. De negatieve reacties laten zien hoe ingewikkeld het is om een opdracht als deze voor iedereen goed uit te voeren. Doordat we buiten de bewoners om de vorm van het eindproduct hadden bepaald, had *Ik blijf hier* toch een beetje het effect gekregen dat we hadden willen voorkomen.

En nu?

De krant heeft ook een nawerking. Sijas de Groot gaf workshops aan wijkcoöperatie GoeieBuurt, naar aanleiding van de verhalen die we hadden gemaakt. In Beijum kwam een foto-expositie op bouwhekken rond een braakliggend terrein midden in de wijk. Tussen door David Vroom gemaakte foto's hingen foto's van wijkbewoners zelf, alles vormgegeven als één expositie.

In Selwerd maken we op dit moment een Arabische, verkorte versie van onze krant. Zo proberen we aansluiting te vinden bij een moeilijker te bereiken groep bewoners. Met uitlopers als deze maken we ons project van en voor nog meer mensen.

Raimond verlaat volgend jaar zijn koude, vochtige woning aan de lepenlaan. Dat heeft hij ons verteld toen we hem een week later in de wijk tegenkwamen. Hij nam ons mee naar zijn huis in de afgeleefde portiekflat die over een tijdje wordt gesloopt. Zelf krijgt hij een woning op een andere plek – het maakt hem niet veel uit of dat in Selwerd is. De wijkvernieuwing maakt zijn leven en dat van veel andere wijkbewoners comfortabeler en fijner. Hoewel sommige mensen niet kunnen wachten op een andere woonplek, is een belangrijke les die wij tijdens dit project leerden dat in elke wijk mensen wonen die zich daar fijn voelen en er juist nooit meer weg willen – wat het imago van die plek ook is. Uit dat besef komt de titel van ons project voort.

Uit welk vakgebied je ook komt als je met de beste bedoelingen een wijk wilt verbeteren, vraag bewoners wat je kunt doen om hen gelukkiger te maken. Ga geen dingen doen waarvan je alleen maar denkt dat ze bewoners gelukkiger maken. En denk goed na over de manier waarop je met bewoners in gesprek gaat, want de geijkte methodes leveren niet altijd de beste antwoorden op. Benader hen als mens, neem de tijd en luister goed. Misschien had er, als we uitgebreid met bewoners in gesprek waren gegaan en hen gevraagd hadden waar zij behoefte aan hadden, nu geen serie kranten gelegen. In die zin hebben wij vooral ons eigen kunstje gedaan. Met het eindresultaat zijn we desalniettemin blij. Het is nu aan onze opdrachtgever, de gemeente Groningen, om iets te doen met het tijdsbeeld dat we hebben gemaakt. Wat ons betreft dienen de kranten als de opening van een gesprek. De gemeente kan er inspiratie, informatie en aanknopingspunten uithalen. Daarmee biedt *Ik blijf hier* een kans om mensen aan de hand van verhalen en beelden met elkaar te verbinden. •

Jongeren & klimaat

Hoe jonger je bent, des te groter de kans dat je de gevolgen van klimaatverandering nog flink gaat meemaken. Jongeren, als aardbewoners van de toekomst, hebben er het grootste belang bij dat de aarde langdurig leefbaar blijft. Ook hebben zij de grootste invloed op hoe de klimaatcrisis zich verder gaat voltrekken, aangezien ze hier langer dan oudere generaties zullen rondlopen.

Kortom: jongeren en klimaat zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Daarom werken we voor dit thema over klimaatverandering met veel plezier samen met vier studenten van het University College, Rijksuniversiteit Groningen: Joana Fernandes, Marta Fiori, Vera Santing en Lotta Stokke.

En wie kan beter de jeugd in beeld brengen dan een jonge fotograaf? Filmmaker en fotograaf Jedidja Smalbil deed het, indringend en haarscherp. Ze koos jongeren die ieder op eigen wijze met duurzaamheid bezig zijn. Zo fotografeerde ze de twaalfjarige Cecilia, die samen met haar oma materialen hergebruikt. En Alex en Marieke, die wonen in een busje en zo veel mogelijk leven van wat er al is.

Cecilia Chikvanaia

Mogen jongeren niet vooral meepraten om het klimaatdebat inclusief te doen lijken? Vera Santing legt uit waarom we haar generatie wel serieus moeten nemen.

Draak van een uitdaging

‘Excusjongere’. Die term gebruikte Tjessa Riemersma toen hij mij voor Noorderbreedte interviewde over de Youth for Climate Adaptation-conferentie in 2021. Mochten jongeren als ik niet vooral meepraten om het gesprek inclusief te doen lijken? En hebben jongeren niet te weinig ervaring en kennis om bij te dragen aan een oplossing?

Ik ben nu twee jaar verder, waarin ik als jongere actief heb deelgenomen aan het klimaatdebat. Met die ervaring op zak denk ik een beter antwoord te kunnen geven op de vragen die Tjessa mij destijds stelde.

Er waren de afgelopen jaren talloze initiatieven voor een duurzame toekomst. Je kunt natuurlijk vraagtekens zetten bij de effectiviteit daarvan, maar wie goed kijkt ziet een stroomversnelling.

Jongeren van nu dragen aan die verandering bij. Zij integreren hun nieuwe normen en waarden, vaak zelfs met plezier, in leefgewoontes. Dat beperkt zich niet tot veganistisch eten, bloemetjes en bijtjes waarderen, fietsen repareren met tweedehands onderdelen, kleding ruilen met vrienden, de kraan dichtdraaien tijdens het tandenpoetsen en ga zo nog maar even door. Zij nemen namelijk ook deel aan protesten. Dus zowel door individuele als door collectieve actie stimuleren zij andere jongeren om ook meer aandacht te besteden aan duurzaamheid.

Tijdens mijn werk voor de klimaatadaptatieconferentie en in mijn dagelijkse bezigheden heb ik steeds meer jongeren ontmoet die zich – met of zonder kennis – inzetten voor duurzame ontwikkeling. Van schoolprojecten tot individuele ondernemingen en van sportclubs tot kunst. Op allerlei manieren werken jonge mensen – individueel én samen – aan de ontwikkeling van duurzaam gedrag. In dit nummer van Noorderbreedte komen vele voorbeelden voorbij.

Alex & Marieke

Hector & Klaske

Toch stuiten intenties om duurzamer te leven vaak op psychische blokkades. Psycholoog Robert Gifford somt maar liefst 33 redenen op die de rationaliteit van het menselijke brein beperken. Hij noemt ze de *dragons of inaction* (draken van inactiviteit) vanwege de rol die draken spelen in de westerse mythologie. Die verschijnen namelijk altijd als een obstakel voor de mens wanneer die op de weg is naar een doel of ambitie.

De 33 draken verdeelt Gifford onder in zeven families: beperkte cognitie, ideologische wereldbeelden, vergelijkingen met belangrijke medemensen, vasthouden aan gewoontes, wantrouwen tegenover experts, angst voor de risico's van verandering en positieve maar onvoldoende gedragsverandering.

Volgens mij kan juist de nieuwe generatie een deel van die draken goed temmen. Jonge mensen leren namelijk nog veel nieuwe dingen en de vele instellingen in ons brein zijn makkelijk aan te passen. Daardoor hebben wij bijvoorbeeld minder moeite met oude en dus sterke draken (lees: 'vastgeroeste gewoontes'). Andere drakensoorten zoals 'onwetendheid' en 'onzekerheid' zitten zeker ook in de hoofden van jonge mensen. Toch is het voor ons een stuk makkelijker om deze draken te temmen doordat wij, zoals ik al zei, meer nieuwe dingen leren en al van jongs af aan worden geconfronteerd met de gevolgen van de ecologische crises. Via sociale media, onderwijs, sportclubs en andere kanalen dringt het belang van duurzaamheid onherroepelijk tot ons door.

Om de toekomst duurzaam te maken, moeten we de *dragons of inaction* stuk voor stuk temmen. Goed voorbeeld doet goed volgen, dus als dat óns lukt, stimuleren we ouderen ook om hún draken aan te pakken.

We moeten de *dragons of inaction* stuk voor stuk temmen

Om dit effect te versterken zijn velen van mening dat er meer jongeren in de politiek en op bestuursfuncties moeten komen. Maar zelf geloof ik niet dat het de creativiteit van jonge mensen bevordert als ze al jong meedraaien in de wereld van volwassenen. Natuurlijk is het leerzaam om eens mee te kijken, maar laat jonge mensen vooral met leeftijds-genoten optrekken. Samen sta je sterker om draken te temmen.

Om terug te komen op de vragen die als start dienden voor dit essay. Of we ze nu hebben gekregen als excuus of vanuit de hoop dat we nieuwe oplossingen genereren, het lukt jongeren om de posities die we in het klimaatdebat innemen goed te gebruiken. Met aanstekelijke zorg en enthousiasme stimuleren we onze medemens om een bijdrage te leveren aan een duurzame toekomst. Zoals gezegd is het mijns inziens positief dat we niet per direct vanuit een politieke positie meepraten over grote beslissingen. Juist zo krijgt de creativiteit alle ruimte en kunnen we oplossingsgericht over onze toekomst nadenken.

Om te besluiten met de woorden van de dichter Rainer Maria Rilke:

Wellicht zijn alle draken in ons leven
Uiteindelijk prinsessen
Die er in angst en beven slechts naar haken
Ons eenmaal dapper en schoon te zien ontwaken.

Wellicht is alles wat er aan verschrikking leeft
In diepste wezen wel niets anders dan iets
Wat onze liefde nodig heeft.

Valentijn, bij de
natuurtuin van
Valentijn en Sven
Struijk

DUURZAME

Scouts en Hondsrug

Toen **Sophie van Rossem** (21) na haar middelbare school een vervolgoopleiding zocht, keek ze verder dan reguliere studies. Ze liep binnen bij het kantoor van De Hondsrug UNESCO Geopark in Exloo, een organisatie die zich inzet voor het behoud van het geologisch erfgoed en landschap in dit gebied dat zich uitstrekt tussen Emmen en Groningen. 'Ik kon er dezelfde dag nog beginnen en werd al snel jongerenvertegenwoordiger. Hiervoor ga ik onder andere op bezoek bij scholen om kinderen meer te vertellen over de Hondsrug.'

Ook is Van Rossem scout bij de Woudlopers in Borger. 'Als leider bij de welpen ben ik bijeenkomsten gaan organiseren over de Sustainable Development Goals van de Verenigde Naties.' Als jongerenvertegenwoordiger werkte ze mee aan een pilot van De Hondsrug Geopark, waarbij scouts meer leren over geologie, landschap en erfgoed van dit gebied.

Volgens Van Rossem pikken kinderen dingen het best op als ze er actief mee bezig zijn. Deze actieve houding is ook een kernwaarde van scouting. 'Het is de kunst om geen overdosis aan informatie te willen overbrengen, dat is lastig in het geval van zo'n groot onderwerp.' Van Rossem heeft dit zelf ervaren in haar werk op scholen en met de scouts. Je kunt best de diepte in op het onderwerp maar daar moet je wel de juiste doelgroep voor hebben. 'Als je te serieus wordt, verliezen kinderen snel hun aandacht. Als je het leuk en toegankelijk houdt, blijven ze gemotiveerd en leren ze dat duurzaamheid niet ingewikkeld hoeft te zijn.'

Kunstkleding

'Ik kwam op dit idee toen ik begon te tekenen op de kleding van vrienden', zegt **L.A.M.E.** (23), die is opgegroeid in Duitsland. Daarna bewerkte zij tasjes van gerecycled katoen met haar eigen kunst, maar al gauw werden dit ook jassen, broeken en zelfs meubels. Tijdens haar studie International Communication in Groningen heeft ze haar eigen modelijn opgezet: L.A.M.E.official. Ze maakt unieke items door hoge kwaliteit vintagekleding te bewerken. 'Zo wil ik ingaan tegen de huidige *fast fashion*. Ik wil mensen niet alleen bewuster maken, maar ook een mooi product aanbieden.' Haar persoonlijke doel: de kernwaarden van haar onderneming bewaren, ook nu de vraag naar haar kleding hard groeit.

Klimaatzangeres Ruby Daun

DOENERS

Klimaatmuziek

Met slechts een microfoon en een app kwam het nummer *Oh Man* tot stand. Muzikant **Ruby Daun** (20) komt uit Brussel en studeert nu Liberal Arts & Sciences in Groningen. *Oh Man* geeft een persoonlijk kijkje in het leven van jongeren die opgroeien in een wereld van klimaatverandering, van milieuproblematiek. 'Muziek maken is nog vrij nieuw voor me maar de mogelijkheid die het biedt voor klimaatactivisme, heeft me gemotiveerd en geïnspireerd.'

'*My head too busy, got so many worries, so much going on; It's all over the news.*' Zo zijn er meer herkenbare regels: '*You treat it like an all-you-can-eat; I bet those paper straws won't be a relief.*' 'Het nummer wijst op de gebreken van onze maatschappij en benadrukt de verantwoordelijkheid van wereldleiders en industrieën om klimaatverandering tegen te gaan', zegt Daun. In *Oh Man* laat zij kalme natuurlijke geluiden langzaam overgaan in chaotische industriële klanken, om de invloed van de mensheid te laten horen. Het nummer is te vinden op muziekplatforms, waaronder Spotify. 'Ik hoop dat mijn muziek mensen bewuster maakt van de milieuproblematiek maar ondertussen ook leuk blijft om naar te luisteren.'

Spelend water besparen

Duurzaam watergebruik, maar op een ludieke manier. Daarin specialiseert **Jorrit Hoekstra** (24) zich, als masterstudent Environmental and Energy Management te Leeuwarden. 'Ik maak graag van alles wat ik doe een spelletje. Zo heb ik een app voor mijn to-dolijstjes die me punten geeft als ik een lijstje heb afgewerkt. Dat maakt het leven voor mij veel leuker.'

Gamification kan ook helpen verduurzamen. Hoekstra bouwt Watifi. 'Net als apps voor hardlopen of vreemde talen, maakt die een wedstrijd van waterbesparing. Buren of families kunnen strijden voor de kleinste watervoetafdruk.'

Aan de universiteit in Leeuwarden wordt momenteel gewerkt aan een apparaat dat watergebruik preciezer kan meten. Hoekstra hoopt dit in de toekomst te kunnen verwerken in Watifi. Zo wil hij nog veel meer doen met zijn studie en werk, om duurzaamheid meer in het bedrijfsleven te brengen. 'Ik loop hier voorlopig nog wel even rond, dus ik wil graag iets doen voor de toekomst.' Zijn advies aan andere jongeren: zet duurzaamheid overal waar mogelijk voorop. Of het nou voor de lol is of voor een schoolopdracht.

Goed eten voor studenten

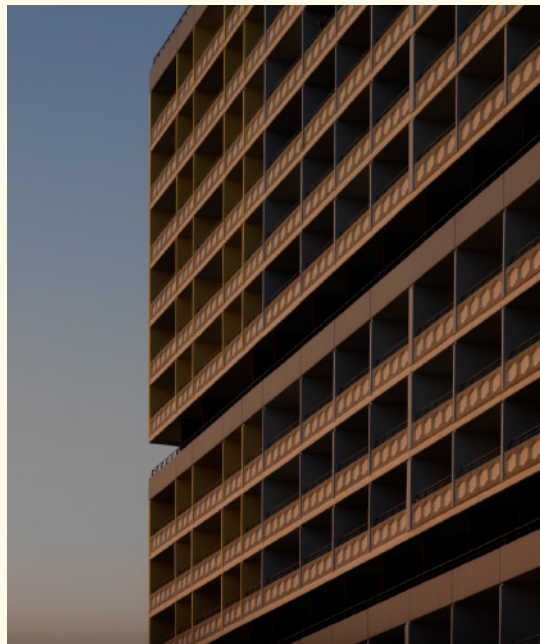
Groningse studenten kunnen op woensdag en zaterdag verse en betaalbare maaltijden laten bezorgen. 'Ik kwam op het idee van Curry Me bij een duurzaamheidsproject in 2019', zegt **Moritz Abel** (22). Toen hij het bedrijf begon, studeerde hij psychologie. 'Nu regel ik de verkoop en logistiek. We koken alleen op bestelling, zodat we precies weten hoeveel we moeten inkopen. Onze ingrediënten halen we van de lokale markt en we bereiden de maaltijden daar nog dezelfde dag mee. Ook letten we scherp op hergebruik van onze materialen. Zo vragen we onze klanten de verpakkingen aan ons terug te geven, waarmee ze korting krijgen op hun volgende bestelling.'

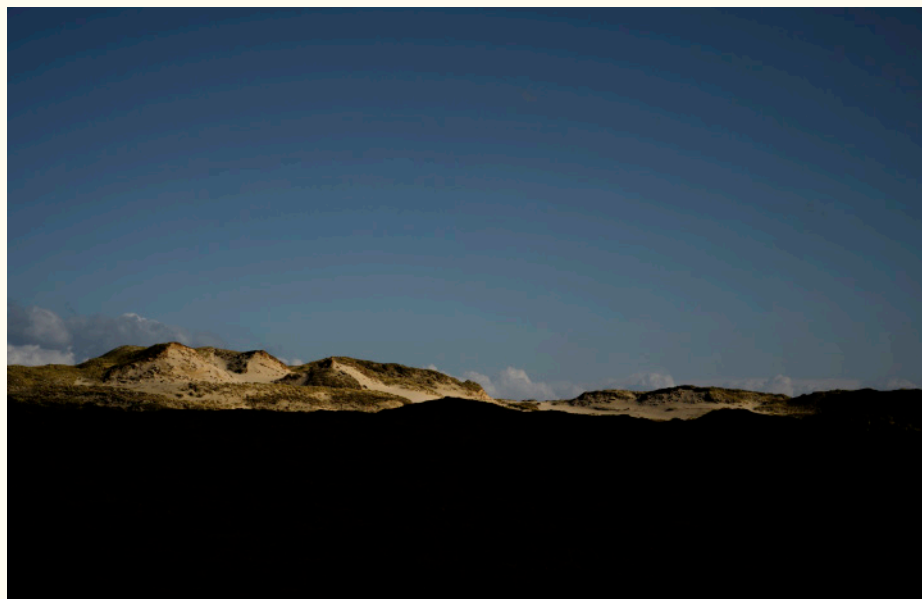
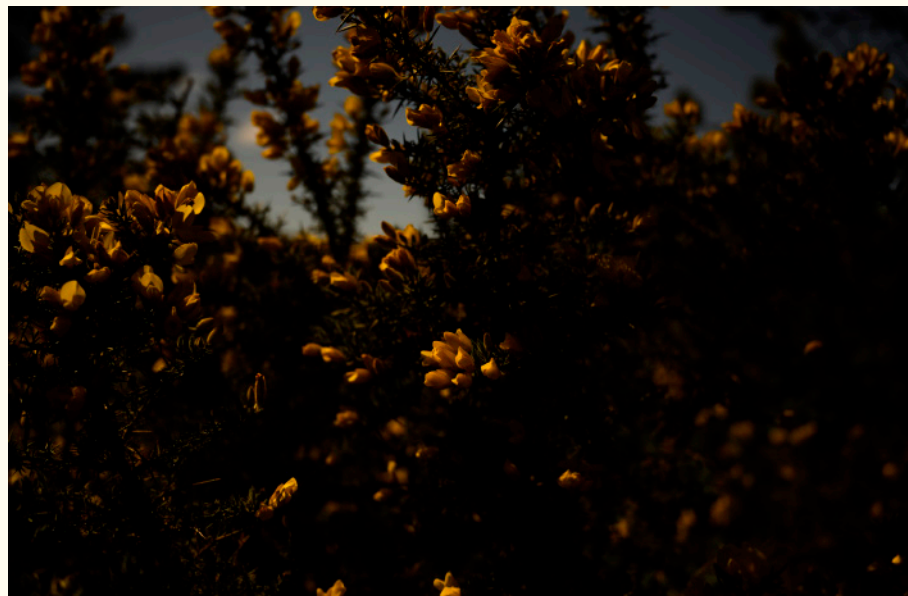
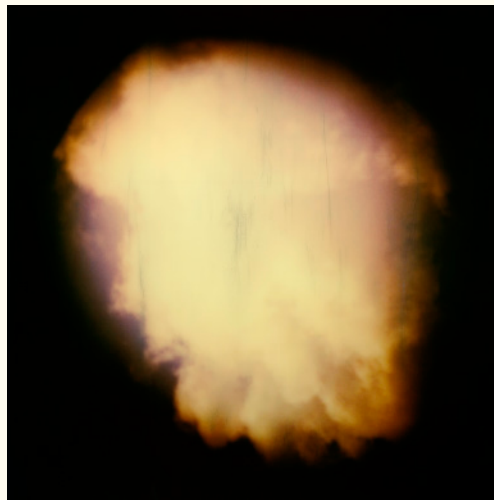
De kok, Fahd Rayees, heeft de traditionele Indiase recepten geleerd van zijn moeder. Hij biedt vegetarische en veganistische opties, maar kookt volgens de traditionele recepten met vlees en vis. 'We hopen in de toekomst uit te breiden naar meer steden', vertelt Abel. 'Ook willen we een keuken delen met meer ondernemingen. Zo kunnen we de kosten delen en op een duurzame manier de ruimte gebruiken.'

Het Noord-Friese waddeneiland Sylt is zo populair geworden dat huizen er onbetaalbaar zijn en de oorspronkelijke bevolking heeft moeten plaatsmaken voor toeristen en Duitsers met een tweede woning. Daarmee is het een thuis geworden voor de jetset, op wie het werkt als een magneet omdat het met zijn adembenemende natuur met fraaie stranden en duinlandschappen beantwoordt aan het ideaalbeeld van hoe natuur eruit hoort te zien.

Singularity

Ieder jaar kiezen jonge vrijwilligers voor een tussenjaar op Sylt. Zij leven er daadwerkelijk in de natuur en ervaren haar ten volste. In contrast met de welvarende eilandbewoners leven zij eenvoudig. In kleine groepen werken zij actief aan het behoud van het kwetsbare landschap, geven voorlichting en stimuleren debat, onderling en met bezoekers. Zij behoren tot de generatie die zich het scherpst bewust is van een erfenis waarin economie, toerisme en consumptiemaatschappij de natuur hebben uitgeput. Deze jongeren belichamen de wens tot een andere omgang met onze natuur en staan symbool voor de zoektocht naar een nieuwe essentie. In *Singularity* verbeeldt de Duitse fotograaf Jan Stradtmann hen en hun tijdelijke microcosmos. Groepsportretten gaan samen met beelden van locaties op het eiland, waarvan sommige een herkenningspunt vormen terwijl bij andere de plek en tijd bewust een mysterie blijven.

Portret

Yara Meilink studeert journalistiek aan Windesheim en was het afgelopen halfjaar stagiair bij Noorderbreedte. Zij portretteert een jong BNVL-raadslid.

Beeld

Reyer Boxem

Thema

Jongeren & klimaat

VAN KEET NAAR RAADSZAAL

TOEN JESSE LOOIJENGA
HET WOORD MOCHT VOEREN OVER
HET KETENBELEID, KREEG HIJ DE
SMAAK TE PAKKEN. NU IS HIJ MET
ZIJN NEGENTIEN JAAR HET JONGSTE
RAADSLID VAN FRIESLAND.

Het ‘succes!’ van zijn moeder en zusje galmt nog na in de gang als Jesse Looijenga de voordeur achter zich dichttrekt. Op nette schoenen loopt hij naar het gemeentehuis. Heel even lijkt Looijenga een negentienjarige als alle andere. Hij vertelt over zijn studie en Friese tentfeesten met lauw bier. Nog geen vijf minuten later stapt hij de raadszaal van Tytsjerksteradiel binnen. Zelfverzekerd loopt hij naar zijn stoel en maakt hij een praatje met het gemeenteraadslid naast hem.

Looijenga behoort tot de kleine zeven procent van Nederlandse raadsleden die jonger is dan dertig. Ruim vijf keer zo veel leden zijn boven de vijftig. Het gemiddelde raadslid is vierenvijftig. Waarom koos Looijenga voor een carrière in de politiek en hoe bevalt het hem daar tot dusver? Aan pluchen raadszaalstoelen gingen versleten barkrukken vooraf. Looijenga was geregeld te vinden in een keet op het boerenerv van een vriend. Daar stapte hij even uit de realiteit, ging het niet over tentamens, deadlines en werk. Het voelde er veilig en gezelligheid stond voorop.

Afgelopen winter vergaderde de gemeenteraad over een nieuw ketenbeleid, waarin gezondheid en verantwoord middelengebruik centraal stonden. De jeugd zou zich in kleinere groepen aan strengere regels moeten houden. Looijenga’s vrienden wilden aan de raad uitleggen dat dit beleid rampzalig zou zijn voor de jeugd in de gemeente. Ze besloten dat Looijenga, die vaak snel zijn woordje klaar had, hiervoor de aangewezen persoon was.

Looijenga voelde zich vereerd. Hij verdiepte zich in het onderwerp en sprak de raad tijdens een informerende vergadering vol vertrouwen toe. Dat voelde goed. Hij vond het leuk om iets te doen voor de mensen om hem heen. Raadsleden vroegen hem achteraf naar de inhoud en zijn visie. Zij luisterden naar hem, dat prikkelde. In de gemeente gebeurden meer dingen waaraan hij zich stoorde en waarover hij wilde meebeslissen. Zo liep de woningbouw voor starters stuk. ‘Toen dacht ik: ik kan blijven zeuren of er iets aan doen.’

BVNL

De toen nog achttienjarige Looijenga zocht uit waar hij precies voor stond en bij welke partij dat paste, maar door de bestaande partijen voelde hij zich niet vertegenwoordigd. Hij dacht er nog even aan zelf iets op te richten.

Thuis aan de eettafel oefende hij al met discussiëren. Het ging vaak over politiek. ‘Jesse heeft een andere mening dan ik, maar dat is prima’, vertelt zijn moeder, terwijl ze bemoedigend naar hem knikt. ‘Ik ben iets linkser als het om sociale onderwerpen gaat. Gelijkheid vind ik belangrijk.’ Voor Jesse Looijenga staat zelfredzaamheid voorop.

Uiteindelijk kwam BVNL, de partij van Wybren van Haga op, die zelfredzaamheid en een kleine overheid op een respectvolle manier nastreeft, vond Looijenga. Dit was de eerste partij waarin hij zich kon vinden.

Nynke Koopmans, die Looijenga kende uit het dorp, richtte in Tytsjerksteradiel een tak van BVNL op. Looijenga sloot zich bij haar aan en hielp met de campagne en het verkiezingsprogramma. Uiteindelijk belandde hij op nummer twee van de lijst. ‘Dat was een hele eer.’ Zijn verkiezingstijd begon goed.

Looijenga straalt als hij vol trots over de verkiezingsavond vertelt. ‘We waren met de hele partij bij elkaar. Langzaamaan kwamen de uitslagen van verschillende stembureaus binnen en we dachten: wat gebeurt hier? Het zag er heel goed uit voor onze partij. Uiteindelijk kregen we drie zetels. Binnen onze gemeente was dat echt een verschuiving.’ De ochtend erna hoorde Looijenga dat hij als nummer twee de raad in mocht. ‘Dat was een moment van kippenvel. Ik vond het geweldig dat zoveel mensen vertrouwen in mij hadden.’

Intussen zijn er maanden verstreken en Looijenga lijkt volledig op zijn plek in de raadszaal. Hij is uitgepraat met het raadslid naast hem en klapt ter voorbereiding van de vergadering zijn iPad open. Looijenga’s moeder en zusje moeten thuis inmiddels de televisie hebben aangezet, zodat ze de vergadering die zo begint vanaf de bank kunnen volgen.

De plank misslaan

Looijenga’s eerste maanden als jongste raadslid van Friesland zijn intussen achter de rug. Hij heeft het gevoel serieus genomen te worden. Veel leden waarderen dat hij op zo’n jonge leeftijd al een duidelijke mening heeft, merkt Nynke Koopmans, inmiddels fractievoorzitter van BVNL in Tytsjerksteradiel. Ze vindt het mooi om te zien dat er in de raad aandacht is voor een jonge visie. Dat is volgens haar en Looijenga hard nodig.

Lokaal beleid kan de plank soms ontzettend misslaan omdat er geen input van jongeren is, stelt Looijenga. Het ketenbeleid is daar een goed voorbeeld van. Oudere leden vonden de voorgestelde regels prima. Zij bevonden zich immers niet in de ketenwereld van de jongeren en wisten niet precies wat zich daar afspeelde. ‘Verjonging in de raad is daarom een must. Ook als jongere heb je een raadslid nodig dat zo nu en dan voor jou opstaat, met de vuist op tafel slaat en zegt: “Dit kan niet jongens.”’

De gemeenteraad van Tytsjerksteradiel wil de leeftijds kloof maar al te graag verkleinen en doet haar best om jongeren te betrekken bij de lokale politiek. Zo kunnen middelbare scholieren tijdens de verkiezingen hun stem uitbrengen op school, deelt de gemeente kieswijzers uit en geven raadsleden voorlichting. Maar het blijft lastig om de jongeren te bereiken.

‘Als gemeenteraad proberen we dicht bij de burger te staan, maar je moet daar als burger ook voor openstaan.’ Looijenga’s volwassen toon valt extra op als hij over zijn leeftijdsgenoten praat. ‘Bij jongeren is dat vaak minder het geval, denk ik, omdat ze politiek niet interessant vinden of denken er nog niet veel mee te maken te hebben.’ Bij BVNL was Looijenga met nog vier jongeren actief in de campagnetijd. Hij denkt dat het daardoor lukte om veel jonge kiezers te trekken.

Klimaat

Gaat het over politiek betrokken jongeren, dan hebben velen al snel het beeld van Greta Thunberg die politici streng toespreekt en klimaatstakers die de Dam bezetten. Voor Looijenga ligt dat anders. Hij lacht voorzichtig wanneer het woord ‘klimaat’ valt. ‘Ik vind het mooi dat jongeren die dat willen er zo hard voor vechten, maar ik heb een andere mening. Nederland is een klein land, maar wil vooroplopen wat betreft klimaat.’ Hij vindt dat niet logisch.

Dat geldt in zijn ogen ook voor het stikstofbeleid, hoewel Nederland, ondanks zijn omvang, wel de grootste uitstoter van Europa is. ‘Onze fractievoorzitter is boer en ik zie dat zij ongelofelijk veel passie heeft voor het vak, maar de overheid zet daar een streep door. Dat gaat je aan het hart. Mensen dreigen hun baan te verliezen.’

Het blijft echter stil als Looijenga om een alternatief voor het stikstofplan wordt gevraagd: ‘Dat is lastig, daar durf ik geen antwoord op te geven. Het is een ingewikkeld dossier dat de gemeentepolitiek overstijgt.’ Het beleid moet hoe dan ook terug naar de tekentafel, vindt hij. ‘We zijn als jongeren allemaal bezig met de toekomst. De een kijkt daarin naar het klimaat en de ander richt zich op andere aspecten.’ Looijenga houdt zich voorlopig bezig met zijn portefeuille onderwijs en economie, twee onderwerpen die naadloos aansluiten bij zijn leven als student technische bedrijfskunde.

Dubbelleven

Looijenga neemt zijn taak als raadslid serieus. Hij voelt zich verantwoordelijk voor de ruim

‘Ik kan erover blijven zeuren of er iets aan doen’

dertigduizend inwoners van Tytsjerksteradiel en spreekt, jong als hij is, over ‘onze burger’. Toch probeert hij zich niet alleen op deze verantwoordelijkheid te richten. Zijn hbo-opleiding vult een groot deel van zijn dagen. Looijenga probeert een balans te vinden tussen zijn leven als raadslid en zijn leven als student. Hij heeft het gevoel in twee werelden te leven en probeert deze veelal te scheiden. ‘Je wordt denk ik snel ouder door politiek. Je komt in een heel andere levensfase, terwijl je ook nog gewoon naar school gaat.’

Thuis komen school, privé en politiek samen. Gezonde discussie lijkt er met de paplepel te zijn ingegoten. ‘We hebben allemaal een andere politieke voorkeur, daardoor krijg je verschillende dynamieken, net als in de raad. Soms komen daar argumenten langs die ik thuis aan de eettafel ook al heb gehoord, daar kan ik dan goed op inspelen.’ Looijenga’s moeder is trots op haar zoon. Ze heeft alle vertrouwen in hem en heeft ondanks haar linksere standpunten op hem gestemd. Looijenga’s zusje houdt er dezelfde interesse als haar broer op na: ‘Ik vind Jesse in actie zien net zo leuk als in de keet zitten.’ Looijenga glimlacht.

Looijenga hoopt de komende jaren écht iets te kunnen veranderen en daarmee meer jongeren enthousiast te maken voor de politiek. ‘Ik denk dat een deel van de jongeren afstand houdt van de politiek omdat het er geen vertrouwen meer in heeft’, vertelt hij met een serieuze blik. Of Looijenga zelf vertrouwen heeft in de politiek? Op zijn voorhoofd verschijnen denkrimpels en het is even stil. ‘Ik heb er vertrouwen in dat democratie en politiek werken, maar ik heb geen vertrouwen in het huidige bestuur van ons land. Minder regels en minder gedoe, ik denk dat we daar moeten beginnen om het vertrouwen te herstellen.’ Looijenga zet daarvoor zelf een eerste stap.

In het gemeentehuis van Tytsjerksteradiel is de raadszaal inmiddels volgelopen. Alle leden zitten op hun plek. De voorzitter kondigt aan dat de vergadering gaat beginnen. Looijenga recht zijn rug en wacht aandachtig op de eerste spreker. Klaar voor actie. •

Student en scriptie

In deze rubriek komen mensen aan het woord die afstuderen op een typisch Noorderbreedte-onderwerp. Deze keer student Landschapsgeschiedenis Loes Rademaker.

Puur Nederlands product

Soms vind je ze nog tweedehands: stoelen met een zitting van gevlochten bies. Wat leert dit materiaal ons over het landschap en onze relatie met grondstoffen?

Beeld

Sebastiaan Rodenhuis

Thema

Jongeren & klimaat

De laatste tijd is er steeds meer aandacht voor het voedselproces, van zaadje tot een gezonde maaltijd of van kip naar een lekkere eierbal. Maar hoe zit het met het proces van natuurlijk materiaal, van zaadje of plant tot hedendaags object?

Vroeger waren er grienden voor wilgenhouten manden, rietvelden voor rieten daken en biesvelden voor biezen matten en stoelzittingen. Tegenwoordig zijn er fabrieken voor het plastic waarvan we onze spullen voornamelijk maken. Daarmee is de traditie van materiaal oogsten grotendeels verdwenen uit het Nederlandse landschap. Doordat grondstoffen uit de eigen omgeving halen niet meer rendabel is, is een belangrijke schakel verdwenen tussen ons landschap en het ambacht.

De relatie tussen ambachtsman en materiaal uit eigen omgeving zouden we meer kunnen herwaarderen. Als we dat niet snel doen, verdwijnt de nog aanwezige kennis in eigen land. Daarom besloot ik bies te onderzoeken.

Groen of bruin?

Toen bleek dat ik al twee jaar lang, volledig onbewust, op stoelen met een biezen zitting had gezeten. Toen ik later in mijn onderzoek in een sloot groene biezen zag groeien, verbaasde ik me over de bruine kleur van mijn zittingen. Nu weet ik dat bies bruin wordt door het drogen. De stengel van de moerasplant kan tot een meter diep in het water groeien. Ik zag dat de stengel inderdaad, zoals ik al had gelezen, een blauwe gloed heeft, wat mooi afsteekt bij de rest van de plant. De materiaalbies kan een lengte van 2,5 meter krijgen. Toen ik een stengel pakte en naast mij zette, was deze wel drie koppen groter dan ik. De stengel voelde sponzig en breekbaar aan en deed mij denken aan de pitrus uit de natte veenlandschappen in het Noorden. Wel groeit die op het land, terwijl de bies in het water groeit.

De grote commerciële biesvelden van vroeger zijn er niet meer. Alleen hier en daar is nog een bosje te vinden.

Landschap

Al onderzoekend kwam ik erachter dat het landschap vroeger grotendeels de kwaliteit en de bestemming van de bies dicteerde. De exemplaren van een hogere kwaliteit werden buitendijks geteeld. De aanvoer van slib was een pre, omdat het een belangrijke voedingsbron was. De golfslagen van de getijden maakten de bies sterker. Biesteelt vond daarom voornamelijk plaats in het Nederlandse zeekleilandschap, bij Makkum, het Lauwersmeer, de Eemsdelta en de Zuiderzeebodemgronden rond Genemuiden en Kampen. Ook in het rivierenlandschap, zoals bij de IJsseldelta en De Biesbosch, werd bies gewonnen. Biezen van de minste kwaliteit stonden binnendijks in laagveenplassen, bijvoorbeeld bij Giethoorn of Eernewoude.

In de regel zorgde de arbeider zelf voor zijn materiaal. Dit gold met name voor de matter, die in de zomermaanden de bies sneed en die in de wintermaanden verwerkte tot matten of vlechtmatten. Het matten begon in oktober en vond plaats op de matramen waar de rolmat zijn naam aan te danken heeft. Onder aan het matraam, een weefraam voor matten, zat een rolboom waarop de geweven mat werd opgerold. Een voorbeeld van een vlechtmat is de Genemuider mat, in de jaren zeventig nog verkocht als een ‘puur Nederlands product’. De bies was gewonnen uit de omgeving en in Genemuiden zelf verwerkt. Eerst werden de biezen gevlochten tot lange strengen, later werden ze aan elkaar genaaid tot tegels waarvan matten werden gemaakt. De relatie tussen de stoelenmatter, die de stoelzittingen vlechte, en zijn grondstof lag anders. Stoelenmatten was niet zo streekgebonden als rolmatten. De stoelenmatter sneed soms ook biezen voor zichzelf, in kleinere hoeveelheden. Het is niet duidelijk of hij dit deed op daarvoor aangewezen commerciële biesvelden, wild sneed of de bies kocht.

Stiekem

Bies snijden gebeurt vandaag de dag alleen nog stiekem door mensen die vroeger in de biesteelt werkten en weten hoe ze biezen moeten oogsten. Verpachting van de commerciële biesvelden leverde steeds minder op, waardoor aanplanting en verzorging van het gewas achteruitliep. Ook maakt bies het zichzelf op termijn moeilijk: het gewas houdt slib vast en hierdoor vindt landophoging plaats. De bies verdwijnt vervolgens, omdat hij graag natte voeten heeft. Een bos biezen drogen en snijden is bovendien arbeidsintensief en niet door machines over te nemen. Een ander factor was de verandering in de groeiomstandigheden, zoals de toevoer van zout en zoet water door de aanleg van de waterwerken in Nederland. Wat ook meespeelde waren de opkomende grenzen tussen natuur en cultuur. De materiaalbies werd geteeld in wat later beschermde natuurgebieden werden, zoals de Natura 2000-gebieden, waardoor het materiaal snijden daar niet meer kon. ‘Tot twintig jaar terug kreeg ik de biezen van mijn oom die zelf bies sneed en stoelenmatter was’, vertelt Sibe van der Meulen. Hij leerde het stoelenmatten van zijn grootvader en zet de familietraditie voort.

Er zijn nu nog twee biezenhandelaren actief in Nederland, beide gevestigd in Genemuiden. Zij handelen voornamelijk in biezen die uit Portugal, Polen of Oekraïne komen, niet uit Nederland. Mijn scriptie laat zien dat een schakel tussen ambacht en landschap aan het verdwijnen is doordat de biesteelt in eigen landschap wegvult. Stoelenmatten is beschermd immaterieel erfgoed geworden. Alleen de status van beschermd immaterieel erfgoed vind ik niet genoeg. Die beschermt namelijk alleen het verwerken van het materiaal, terwijl dit alleen een onderdeel in het proces is. Zo wordt dus niet de gehele cultuur om het materiaal heen beschermd. Denk aan kennis van de teelt, oogst en preparatie van het cultuurgewas, plus het bijbehorende cultuurhistorische landschap.

In de toekomst wil ik nog meer onderzoek doen naar natuurlijke materialen en de verwerking daarvan, maar dan meer gericht op Groningen en omgeving. Dit in combinatie met praktijk en educatie. Want zulk onderzoek biedt niet alleen kansen om ons landschap anders te zien, maar ook om er meer mee te doen en te experimenteren met materiaal uit eigen omgeving. Met schrijven en onderzoeken noteer je wat er is of was van een cultuur of traditie. Door doen kun je het ook behouden, ook doordat veel kennis alleen over te dragen is door het doen. Door zelf meer te doen, ben ik anders gaan kijken naar mijn omgeving en de dagelijkse voorwerpen die ik gebruik in mijn leven. Ik zie beter welke rol ik zelf kan spelen in het proces, door zelf gewassen te verbouwen en te verwerken. •

In de breedte

Tijd voor een leuk uitje, op zoek naar een nieuw boek of zin om je blikveld te verbreden? Nb-redacteuren tippen je in deze rubriek over hun favorieten.

IN DE BREEDETE

Freya Zandstra - Schrijver, tuinder en begeleider van lokale voedselgemeenschappen

Heilig gras

Terwijl de omgekeerde vlaggen wapperen en de trekkers ronken, trek ik me terug met een boek. *Braiding Sweetgrass* blijkt een goed medicijn te zijn tegen tweespalt, miscommunicatie en oorlogszucht. Het biedt een heel ander perspectief: als je de planten en dieren, al het leven om je heen als je oudste leraren beschouwt, kun je niet anders dan dankbaar zijn voor alle geschenken van de aarde en voor haar willen zorgen.

Door de ogen van de traditie van de Native Americans en met hun taal, zet Robin Wall Kimmerer onze maatschappij in een heel ander licht. Opeens kun je onze stikstofcrisis alleen maar uitleggen als een gevecht om het recht de aarde te verwoesten. Maar de aarde is *sweetgrass*, een heilig gras, dat alleen geschonken kan worden, nooit verkocht. In het Nederlands heet het veenreukgras. Het komt in Noord-Nederland voor, al is het vrij zeldzaam. *Sweetgrass* als medicijn tegen raaigrasvergiftiging... Robin Wall Kimmerers boek is onlangs in het Nederlands verschenen als *Een vlecht van heilig gras* bij uitgeverij Altamira.

Bente van Leeuwen - Filosoof

Achterwerk

Inmiddels eet ik vijf jaar veganistisch, altijd vrijwel moeiteloos en zelfs met veel plezier. Ik hou van

koken, wat veganisme makkelijker maakt. Maar ik geniet ook enorm van uit eten gaan. In studentenstad Groningen, waar ik woon, zijn zat restaurants waar het goed toeven is als veganist. Toch staan écht verrassende plantaardige dingen nog steeds niet vaak op het menu. Hoe blij was ik dan ook toen ik Achterwerk ontdekte! Een al jaren goed draaiend, volledig veganistisch, *fine cuisine* restaurant. Niet alleen is het eten spectaculair, de sfeer is heerlijk ontspannen. Een aanrader voor iedereen, ongeacht dieetvoorkeur.

Mark Sekuur - Sociaal-ruimtelijk adviseur en hogeschooldocent

Nederland verbouwt

Woningnood, stikstofcrisis, hittestress, verdozing van het landschap en ga zo maar door. Het Nederlandse landschap moet op de schop om voor toekomstige generaties aantrekkelijk en leefbaar te zijn. De Raad voor de leefomgeving en infrastructuur gaat in zeven podcastafleveringen op zoek naar antwoorden op dergelijke opgaven. In elke aflevering komt een praktische vraag langs, zoals 'Is er wel genoeg ruimte in Nederland?' en 'Wie betaalt de prijs voor een duurzaam menu?'. Vakexperts en ervaringsdeskundigen zoeken op een toegankelijke manier naar het antwoord. Beluister via rli.nl/podcast

Dorine van den Beukel - Vormgever, grondstofonderzoeker en initiatiefnemer van Pleed

Fertile Grounds

Wat is een tip waard als je die zelf niet opvolgt? Iets van mijn persoonlijke verlanglijstje, dus: *Fertile Grounds* van Christien Meindertsma in het Fries Museum (fryskmuseum.nl). Eerder deed de vormgever onderzoek naar wol, vlas en varkens, met prachtige resultaten. Nu heeft zij zich op de toekomst van het veenweidegebied gericht. Wereldwijd bevat veen meer CO₂ dan alle bossen samen. Turfwinning, intensieve landbouw en melkveehouderij hebben ervoor gezorgd dat het veen in Nederlandse veengebieden verdroogd is, broeikasgassen uitstoot en dat het er slecht gaat met de biodiversiteit. Ik ga er ook heen, beslist voor 23 april 2023, want dan is de expositie afgelopen.

Robin Kramer - Antropoloog en onderzoeker

Oudolfs tuinen

Bramen en brandnetels wil ik als ik naar buiten trek. Maar wat moet er komen van het groen in een kikkerlandje als zelfs de kikkers onder water zweten? Hoop biedt een aflevering over tuinarchitect Piet Oudolf van NPO-documentaireserie *Close Up*. Ik was verrast door de diversiteit van de door hem ontworpen tuinen. Die blijven ook in alle seizoenen mooi, zelfs tien jaar na de aanleg. Een verfrissende

aflevering voor iedereen die van bramen houdt, maar toch ook wel eens wat anders lust. Te vinden op NPO Start.

Mans Schepers - Archeoloog en landschapshistoricus

Perspectief op gender

Ik heb altijd een vakantieboek. Dit jaar was dat een recent werk van primatoloog Frans de Waal waarin hij reflecteert op hedendaagse debatten over sekse, gender, identiteit en rolpatronen. 'Gender' en alles eromheen is natuurlijk een *hot potato*, maar De Waal verschuilt zich handig achter zijn perspectief van 'primatoloog'. Is het boek *Anders. Gender door de ogen van een primatoloog* her en der wat kort door de bocht? Absoluut. Heeft De Waal voldoende de moeite genomen zich ook in de niet-primatologische kijk op de materie te verdiepen? Nee, zeker niet. Wel weet hij vanuit zijn vakgebied een verfrissend ander geluid aan dit thema toe te voegen. Het boek is dus zeker een verrijking van het maatschappelijk debat. Voorbij de grenzen van het thema zelf, inspireerde het mij in het algemeen om vanuit een ander perspectief naar complexe thema's te kijken. En ach, het leest lekker weg en er staan vrolijke plaatjes van apen in. Dat is ook wat waard.

Tjessa Riemersma - Filosoof en journalist

Op kapitalistische ruïnes

Daar waar het kapitalisme op het noordelijk halfrond de grootste ecologische puinhopen achterliet, groeit de matsutake, een van de kostbaarste wilde paddestoelen. Antropoloog Anna Lowenhaupt Tsing volgde voor *De paddestoel aan het eind van de wereld* de productieketen van deze schimmel om te leren van zijn vaardigheid om te overleven in door mensen verstoorde gebieden. Het boek vlecht politiek-economische theorie op prachtige wijze samen met antropologisch veldwerk.

Reyer Boxem - Fotograaf

Typisch Nederland

Jan Dirk van der Burg was tussen 2018 tot 2022 Fotograaf des Vaderlands en stond in die hoedanigheid op festivals als Lowlands en De Parade, schoof enthousiast aan in elke talkshow, gaf lezingen en theatervoorstellingen door het land en fotografeerde zich ondertussen het apezuur, rijdend door

Nederland in zijn Fiat Panda. Hij maakte foto's op plekken die doorgaans niet opgenomen worden in VVV folders en culturele wandeltochten, maar die toch de Nederlandse identiteit precies in het hart weten te raken. Het fotoboek *Typisch Nederland* (NAI 010 uitgevers), opgedeeld in duidelijke hoofdstukken als 'Kliko's', 'Boeddhabeelden', 'Trampolinetrend', 'Huisnamen', 'Home' en 'Palmboom' laat een gortdroge, droogkomische en eindeloze verzameling huis-straat-winkel- en tuindecoratietrends zien die in willekeurig elke straat in Nederland aan te treffen is. Daarmee is het een spiegel voor elke inwoner van Nederland. De Nederlander pretendeert een grote drang te hebben naar het individuele, het onderscheidende. Plaats een palmboom of betonnen boeddhabeeldje uit het tuincentrum in je betegelde tuin, en je laat de ander zien wie je bent. Die unieke persoon, net als de overburen met ook zo'n boeddhabeeldje. Als je, om je woning net dat speciale gevoel van een bijzonder 'thuis' te willen meegeven, de letters 'Home' achter je raam zet, is dat definitief je volstrekt unieke, euh... thuis. Zoals het huis van je buurman, met ook die letters voor het raam, dat voor hem is. Daar ligt, zoals de fotograaf het zelf al benoemt in zijn voorwoord, 'het fotografisch goud'.

Maarten Meester - Docent filosofie en literatuur, schrijver

Ecokathedraal

Wie in alle vroegte de krant leest, voert volgens de filosoof Hegel het ochtendgebed van de realiteit uit. Maar waar moet de seculiere burger dan ter kerke gaan? Noorderlingen kunnen gelukkig terecht in de Ecokathedraal te Mildam. Met restmateriaal van stratenmakers heeft kunstenaar Louis G. Le Roy daar begin jaren zeventig van de vorige eeuw een imposante tempel gebouwd, waarna hij zich als een god terugtrok uit zijn schepping en flora en fauna vrij spel gaf. In deze volmaakt overwoekerde tuin voel je je als mens op je plaats gezet.

Men eet

Voor de rubriek 'Wiens brood' gingen Freya Zandstra en Dorine van den Beukel vanaf 2015 op culinaire excursie door Friesland, Groningen en Drenthe. Voor 'Men eet' beantwoorden ze de prangende vraag: hoe snel kan de voedseltransitie gaan?

In december maakt de Graanrepubliek een herstart als smaak- en innovatiecentrum. Met dank aan veel doorzettingsvermogen én de familie Hooghoudt.

Beeld

Marieke Kijk in de Vegte

Gouden formule

De bouwvakkers sluiten af na een dag hard werken aan de renovatie van het monumentale remisegebouw in Bad Nieuweschans. Wij strijken neer aan een oude picknickbank bij het ernaast gelegen haventje in de Westerwoldse Aa.

Het is niet moeilijk je voor te stellen dat hier straks een gemoedelijk terras ligt.

Het haventerrein is onlangs gekocht door twee van de partners in de coöperatie die de Graanrepubliek nu is. Toen we haar zeven jaar geleden bezochten, huisde de republiek in de museumboerderij van Borg Verhildersum te Leens. Ze was een gedreven poging het Groninger graan uit de monocultuur en bulkproductie te halen en waarde toe te voegen door het lokaal te verwerken en diverser te gebruiken.

Aan de picknickbank zit Gert Noordhoff, die met Bouwe Ruiter het fundament legde. 'We zijn steeds op zoek geweest naar manieren om impact te maken. Sociale impact, maar ook zo dat je die in het landschap terugziet. Dat lijkt nu te gaan lukken.' Noordhoff en Ruiter hebben namelijk de handschoen weer opgepakt en richten met talloze partijen een graanexpertise, -innovatie en -belevingscentrum in.

Een van de leden van de nieuwe coöperatie is Martijn Eggens. Hij ziet, behalve vervallen loodsen, vooral de mogelijkheden van een goede droogruimte of mouterij. Hij leunt op de picknickbank en vertelt hoe hij in 2017 bewust alleen het eerste Noord-Nederlandse biertje van enkel lokale producten heeft gemaakt. 'Veel kleine brouwers beginnen als vriendengroep, maar dat blijkt vaak moeilijk vol te houden. Nu ben ik weliswaar alleen, maar deel van de coöperatie.' Die heeft zijn ketels in eigendom, hij is de brouwer.

Té lokaal

Toen ze nog in Leens zaten, kregen Ruiters en Noordhoff uit de genenbank tien graankorrels per soort, die ze jaar na jaar vermeerderden tot ze er een paar hectare mee konden inzaaien. Daar dan ervaring mee opdoen – blijft het overeind, wat is het eiwitgehalte? – en een markt voor het graan vinden, kostte jaren en viel warempel niet mee. Toen vervolgens nieuwe mensen aanhaakten en de koers verlegd werd, deden Ruiters en Noordhoff een stapje opzij. ‘Het werd té lokaal, te klein gedacht’, zegt Noordhoff nu. ‘Met een doorgeschoten kleinschaligheid haal je de impact niet. Een transitie vraagt om een grotere beweging.’ In de tijd waarin Ruiters en Noordhoff even uitgecheckt waren, kwam er in de tramremise een Graanrepubliek-bedrijvencentrum. De indrukwekkende gewelfde plafonds op gietijzeren pilaren en de robuuste ronde muren herbergen straks een distilleerderij, brouwerij, innovatiekeuken voor nieuwe receptuur, bakkerij, winkel en restaurant.

Wat de stokers van Hooghoudt in oude tijden ongetwijfeld wisten, is niet bewaard gebleven

Brouwer Eggen stapt als eenpitter in de coöperatie, waaraan ook een akkerbouwer/projectmanager én drankenconcern Hooghoudt deelnemen. De Graanrepubliek werft lokaal personeel en leidt dit op, waar mogelijk met werkvoorzieningsschap Afeer. Want pas dan heeft de coöperatie de sociale impact die Ruiters en Noordhoff steeds voor ogen hebben gehad. Met andere grote concerns is de Graanrepubliek partnerschappen aangegaan. Zo zal horecaindustrie Vermaat Groep, die de horeca verzorgt van het Rijksmuseum (onder heel veel meer), het restaurant verzorgen, maar ook een belangrijke afnemer worden voor de tussenteelten die betrokken akkerbouwers kunnen leveren.

Boer x bodem x graan

Als het Noord-Nederlandse voedsellandschap geanalyseerd is en de groeipijnen van de transitie besproken zijn, schuift Graanrepubliek-directeur Niels Grootenboer een stoel bij, daar aan de picknickbank. ‘De multinationals zijn zo doorgeschoten in een businessmodel dat op bulk gestoeld is dat ze niet verder kunnen. Ze moeten terug naar hun oorsprong en hun lokale bron. Daarvoor hebben ze de pioniers uit de regio nodig, die het netwerk in de buurt hebben. Daarmee kan voor hen de stap naar schaal gezet worden en creëer je bestaansrecht.’

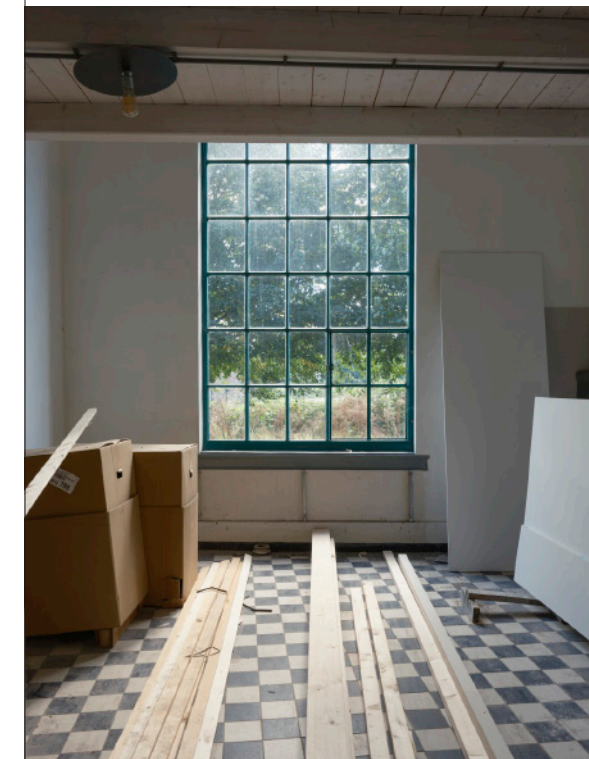
Zoals in Schotland *single estate whiskies* gedestilleerd worden, met graan van één boerderij waarin de bodem en de hand van de teler te herkennen zijn, zo stellen ze zich het hier voor. Graan, en dan niet zomaar een tarwe, speciaal

geselecteerd voor de bodem bij die ene boer. Want ‘boer x bodem x graan’ is de formule voor smaak. ‘De smaak in de foezel en het vlies om de graankorrel hangt samen met het graanras, de bodem en hoe er geteeld wordt. Al deze kennis zijn we nu opnieuw aan het verzamelen’, aldus Noordhoff. Want wat de stokers van Hooghoudt in voorbije tijden ongetwijfeld wisten, is niet bewaard gebleven. De stookruimte is nu nog leeg, maar binnen enkele maanden staan hier de grote ketels en vaten waarmee Hooghoudt de ambachtelijke jeneverstook gaat hervatten.

Het is dankzij de bereidheid van de familie Hooghoudt en haar wens om een maatschappelijke impact te maken, dat de Graanrepubliek zich opnieuw kan uitvinden en vaste grond onder de voeten krijgt. Een samenspel van belangen en ambities tussen grote investeerders en pioniers met de voeten in de klei levert hier een balans op waarmee de coöperanten – ongeacht hun omvang – vooruit kunnen.

De reportage uit 2015 besloot met de woorden ‘Nog even geduld’, want dat is nodig om de keten te repareren. Zeven jaar later en veel heel grote stappen, broedende paapjes en glimmende stookketels verder, is Coöperatie De Graanrepubliek klaar om in december open te gaan. •

Mindblowing

Een complete reset. Dat was het voor Orel Scheinin (27) toen hij in Leeuwarden neerstreek. De Israëliër kwam twee jaar geleden naar de Friese hoofdstad voor de driejarige bachelor Global Responsibility and Leadership van het University College Fryslân, onderdeel van de Universiteit van Groningen.

Hij voelt zich een vreemde eend in de bijt in zijn nieuwe omgeving. In zijn vaderland heeft hij eerst drie jaar verplicht in militaire dienst gezeten, daardoor is hij relatief oud. Scheinin heeft ook het idee dat zijn studiegenoten hem gek aankijken om zijn typisch Israëliëse manier van zichzelf presenteren: luid, emotioneel en expressief. Hij voelt zich in de Friese hoofdstad totaal teruggeworpen op zichzelf, maar vindt in zijn studiegenoten en mede-lhbti'ers Evy en Rosalie gelukkig soulmates.

Op zijn negentiende is Scheinin als homo uit de kast gekomen. Laat voor Nederlandse begrippen, weet hij, maar vroeg voor Israëliëse. Zijn land – in elk geval de streek waar hij opgroeide –

loopt in de acceptatie van lhbt'ers ver achter op bijvoorbeeld Nederland. Zelf worstelde hij lang met zelfhaat om zijn geartheid.

Hij was bang uit huis gezet te worden toen hij zijn ouders de boodschap bracht dat hij niet op vrouwen valt. Zó erg was het niet, wel merkte hij duidelijk dat zijn moeder moeite had met zijn bekentenis. In Nederland sloot hij zich aan bij de LGBTQI+community. Hij ontdekte de *ballroomscene* en maakte *prides* mee, in Leeuwarden en in Amsterdam. Mindblowing allemaal.

Scheinin heeft naast de studie een baan in Israël. Op afstand werkt hij voor een bedrijf dat in kaart brengt hoe effectief, integer en verantwoord non-profit-organisaties opereren. Naar Israël zelf hoeft hij niet meer zo nodig terug. Om de haverklap laait de oorlog er op en de spanning daarover is overal te voelen. Scheinin roemt de sfeer in Nederland: vooruitstrevend, liberaal; je mag zijn wie je wilt zijn.

Orel Scheinin (27)

Geboren 7 januari 1995 in Petach-Tikva (Israël) als helft van een jongenstweeling
Is student bachelor Global Responsibility and Leadership aan University Campus Fryslân in Leeuwarden
Noorderling van augustus 2020 tot augustus 2022

Woonde in Leeuwarden met studievriendin Evy (22)

Kwam uit Tel Aviv

In militaire dienst stuitte hij op een mogelijkheid Europeaan te worden. In 2013 besloot de Portugese regering paspoorten toe te kennen aan de nazaten van de tienduizenden Joden die koning Emanuel I eind vijftiende eeuw het land uit had gejaagd, in een tijd waarin antisemitisme hoogtij vierde in Portugal.

Scheinin heeft al zijn spaargeld gestoken in zo'n Portugees paspoort. Niet alleen vergroot het document zijn kansen op een Europese toekomst, zijn studie wordt ineens ook een stuk goedkoper. EU-ingezetenen betalen rond de vierduizend euro collegegeld voor de bachelor Global Responsibility and Leadership, niet-Europeanen drie keer zo veel.

Met Evy en Rosalie maakte hij voor de studie een film van bijna anderhalf uur over queers in Amsterdam. Die komen uit verschillende landen en vertellen hoe Amsterdam hun leven heeft veranderd. De meesten voelen zich vrijer en gelukkiger dan eerst.

Als dit verhaal verschijnt woont Scheinin zelf ook in Amsterdam. Deze zomer is de Leeuwarder student verhuisd. Hij hoopt het derde en laatste jaar van de bachelor in te vullen met vakken aan de Universiteit van Amsterdam. Een wat onverwachte zet, maar Leeuwarden past hem toch niet goed genoeg. De stad is vriendelijk en overzichtelijk, dat staat hem aan. Maar het is er naar zijn smaak te heteronormatief en te weinig internationaal. Net als de personen die in zijn film aan het woord komen, heeft Scheinin voor zijn ontwikkeling en welbevinden *nightlife* nodig, queer-elementen en een levendige LGBTQI+community. In Leeuwarden vond hij maar één gaycafé. Bubbels. •

NOORDWOORD

Noorderbreedte geeft een podium aan NOORDWOORD, de organisatie die vanuit de stad Groningen het enthousiasme voor literatuur aanwakkert. Elk kwartaal lees je van een literair talent één column in het blad en twee columns online. Nu Maartje Terpstra.

Collage van papier met stro, schelp, steen en insect - geïnspireerd op de verhalen van Terpstra

Beeld

Heleen Haijtema

Lokaal

Voor een poëzieproject over wandelende bomen ging ik ter inspiratie naar het Friese Waddendorp waar ik ben opgegroeid: Oosternijkerk. In de tuin rondom de boerderij waar ik had gewoond, herkende ik inderdaad de kastanjes, lindes en perenbomen en in het Skoallebosk was nog een aantal paadjes van weleer te ontwaren. En die zeelucht! Hierzo, net benedendijks, voel ik me thuis.

De romantiek van je thuis voelen, is sinds jaar en dag voer voor dichters. Het verhaal, met onszelf als middelpunt, ontstijgt de materiële wereld van kastanjabomen in de koude kleigrond. Onze binnenwereld maakt van een plek *deze* Plek.

Ik woon nu zeventien jaar in Groningen en de Waddenzee drijft mij ook in deze provincie noordwaarts. In Hornhuizen ben ik gastwaard bij herberg Wongema, waar ik koffiezetten en afwassen afwissel met rondwalen door het Hogeland. Daar mijmer ik over plekken en verhalen.

Als ik een rondje Pieterburen fiets, word ik verrast door de friszoete geur van... tulpen? Ik heb nog nooit een tulp geroken. We presenteren ze en consumeren ze als symbolen. We kijken ernaar, zien onszelf en dat verkoopt. Lokaliteit is dus niet alleen een stokpaardje van kunstenaars. Verhalen vertellen evenmin, trouwens. Er wordt heel wat opgepoetst en afgeschermd door de scenarioafdelingen van de kapitalistische moloch. Wanneer een oranje bank leuk doet met groene keuzes van particuliere klanten terwijl hij zelf de grootste kredietverlener is aan fossiel, heet dat *green washen*. Wanneer een museum lippendienst bewijst aan sponsors uit

de fossiele brandstofsector, heet dat *art washen*. Als een fastfoodgigant zijn ongezonde en onvriendelijke praktijk opvrolijkt met wat plantaardige variatie, heet dat *vegan washen*. Ook het 'thuisgevoel' aanwakkeren is een effectieve marketingstrategie. Wanneer we ons laven aan sentimenten vergeten we even de materiële consequenties van ons consumeren.

Vanuit Wongema wandel ik een 'rondje dijk'. De sentimenten waaien me tegemoet. De idylle van koeien in de wei en schapen op de dijk maken zogezegd deel uit van onze identiteit. Wanneer ik lammetjes zie rondspringen, springt mijn hart gezellig mee. Totdat mijn maag wordt samengeknepen en dissonantie haar intrede doet: lenterkriebels of leedvermaak? Ik zag net nog een bak lamscurry in de vriezer liggen, in de koelkast stonden boter, kaas en yoghurt, en de stapel eierdozen in de keuken wordt altijd aangevuld. Producten van lokale boeren.

Uit de buurt, op je bord. Er wordt eindeloos gedweept met streekproducten. Maar wanneer exploitatie wordt opgepoetst door in te spelen op het onweerstaanbare onderbuikgevoel dat lokaliteit geeft, heet dat *local washing*. Gevangengehouden, gebruikt, gedood of bespoten – om de hoek maakt dat helemaal geen mooier verhaal, het maakt het enkel lokaal.

Sommige verhalen gaan de symboliek voorbij en werpen een rookgordijn op tussen gevoel en materiële werkelijkheid. En terwijl we de woorden slikken, verteren we de aarde. •

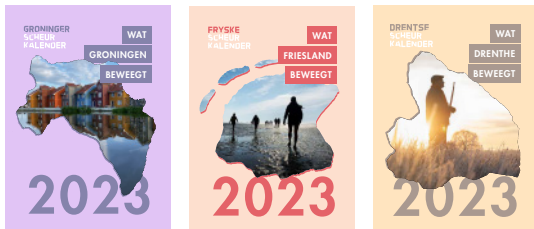
Scheurkalender 2023

Met Noorderlicht-
predicaat bekroonde
inzending voor
de Groninger
Scheurkalender 2022 van
Pascal Teschner

Als Noorderbreedte-abonnee krijg je korting!

Koop er een voor jezelf en doe er een cadeau,
dan krijg je bij je bestelling van twee kalenders
€ 5 korting met de promotiecode **2023Nb**

De Groninger, Friese en Drentse scheurkalenders laten zien wat de inwoners echt beweegt. Uit vele inzendingen (alleen al 3.000 voor de Groninger editie 2023) worden jaarlijks 320 foto's geselecteerd die tezamen het verhaal van Groningen, Friesland of Drenthe in beeld brengen. De kalenders tonen de provincies op een unieke manier, door de ogen van de Groningers, Friezen en Drenten zelf. Met op de achterkant van de kalenderblaadjes een pakkende tekst uit Noorderbreedte. Ieder jaar doen meer mensen aan de kalender mee, én zij inspireren daarmee weer anderen. Daar is het van oorsprong om te doen geweest: elkaar bewegen. Doe je ook mee? Wie weet sta jij er volgend jaar in...

De kalenders 2023 zijn nu te verkrijgen via descheurkalender.nl

Nb

Sluit je aan bij Noorderbreedte

Word jij ook gedreven door liefde voor het Noorden? Met onafhankelijke journalistieke publicaties in tijdschrift Noorderbreedte inspireren we tot zorgvuldige omgang met onze leefomgeving. Tips en suggesties over bijdragen kun je sturen naar redactie@noorderbreedte.nl

Stichting Noorderbreedte bestaat dankzij abonnees en donateurs. Abonneer je of doneer via noorderbreedte.nl. Abonnees ontvangen jaarlijks alle uitgaven van Noorderbreedte en toegang tot online premium content voor € 45

Bestuur

Willem Smink, voorzitter
David Inden, penningmeester
Alie Alserda, secretaris
Sandra van Assen, Hendrik Oosterveld
en Tjerd van Riemsdijk
stichting@noorderbreedte.nl

Zakelijke leiding

Erik Moesker
erik@noorderbreedte.nl

Kantoor en adres

Noorderbreedte, Akkerstraat 99A,
9717 KZ Groningen

Los nummer kopen? Verhuis je of heb je andere ledezaken te melden? Je kunt daarvoor terecht op noorderbreedte.nl onder 'tijdschrift' en de subtitel 'mijn abonnement'. Of ga naar aboland.nl om contact op te nemen met onze abonneeservice, Abonnementenland.

De volgende Noorderbreedte verschijnt op
16 december 2022

noorderbreedte.nl
ISSN 0166-4948

Hoofdredacteur

Bente van Leeuwen

Adjunct-hoofdredacteur

Tjessa Riemersma

Eindredactie

Maarten Meester

Redactie

Dorine van den Beukel, Kim van Dam, Robin Kramer, Mans Schepers, Mark Sekuur, Leonie Wendker, Dien Wiersma-den Engelsman en Freya Zandstra

Medewerkers

Ineke Aarens, Ina Bos, Ellis Ellenbroek, Joana Fernandes, Marta Fiori, Yara Meilink, Wim Melis, Bert Nijmeijer, Loes Rademaker, Vera Santing, Lotta Stokke, Maartje Terpstra, Herman Vogt en Chris Zwart

Beeldredactie

Reyer Boxem

Beeld

Reyer Boxem, Harry Cock, Heleen Haijtema, Marieke Kijk in de Vegte, Sebastiaan Rodenhuis, Susan Schuls, Jedidja Smalbil, Jan Stradtman en David Vroom

Grafisch ontwerp

Shootmedia

Font

Agipo – radimpesko.com
Cigars – heavyweight-type.com

Lithografie en druk

Drukkerij Raddraaier, Amsterdam

**Betrokken bij het Noorden
Jij ook? Word abonnee!**
noorderbreedte.nl